

Fig. 1. Kirken set fra syd. Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *The church seen from the south.*

HOVER KIRKE

TØRRILD HERRED

Kirken nævnes første gang i Ribe Oldemoders kirkeliste fra o. 1376-89 med en afgift på 4 skilling sterling.[1] Ved landehjælpen 1524-26 bidrog den med 7 mark (jf. s. 1016). Jord til en værdi af 14 mark sølv liggende øst for kirken er omtalt 1470, hvor det blev skødet af Sortebrødreklosteret i Vejle til Lave Brock.[2]

Hverken kirkens navn eller altre er kendt, men en ugentlig sjælemesse ved et ikke navngivet alter blev indstiftet i anden halvdel af 1400-tallet af Fru Inge(r) eller Inge(borg) Stangeberg (født o. 1440 og død senest 1495), der var datter af Niels Stangeberg på Lerbæk eller af hendes datter. En gård i Rugballe blev givet til præsten for sjælemessen, hvor der angiveligt skulle bedes for Fru Ingeborgs datters og hendes forældres sjæle (jf. s. 3151).[3] Desuden gav Ingeborg Stangeberg en gård til kirken, se ndf.

Middelalderlig præstehistorie. Hover Sogn blev annekteret til Jelling efter 1532, da Jens Nielsen blev præst i Jelling (jf. s. 3006), og før 1575, hvor den første kendte fælles præst, Niels Smed, døde (jf. s. 3104). Annekteringen fortsatte frem til 1946. En filialkirke i Grejsdalen planlagdes 1938, men på grund af krigen blev den først indviet som kirke 1962, men taget i brug som kapel 1961 (jf. s. 3199).

En liste med navnene på ti af Hover Sogns middelalderlige præster er overleveret til i dag. Den findes i tre versioner: på en præsterækketavle i Hover Kirke (jf. s. 3181), på en præsterækketavle i Jelling Kirke (jf. s. 3095) og i en afskrift af teksten fra Resens Atlas fra o. 1685.[4] Sidstnævnte sted anføres det, at der er tale om præster ved Jelling Kirke, men listen omfatter ikke fem kendte middelalderlige præster ved denne kirke (jf. s. 3006) og stammer fra Hover Kirke.

De tre versioner er lidt forskellige. Begge præsterækketavler er yngre end 1820, men er kopier af forgængere, idet de omtales i beskrivelser af kirkerne 1767.[5] Væsentligst er forskellene i det fjerde og det tiende navn: Ditlev Iversen – Oliuf Jørgensen – Ole Jørgen-

Fig. 2. Luftfoto af kirken set fra sydsydøst, o. 1950. I KB. – *Aerial photo of the church seen from the south-south-west c. 1950.*

sen (Olaus Georgii); Simon L. J. – Simon Jonsøn – Simon. Om det skyldes skrivefejl, sjuskefejl eller andet, kan næppe afklares, men det antyder, at listerne ikke nødvendigvis er tro kopier af hinanden.

Navnene på to af de ti middelalderlige præster går igen i et referat af et sognevidne fra Hover Kirke 1535. Som konsekvens af reformationen skulle sjælemesser for de døde ikke længere afholdes, og giverne af jord, der var tillagt hertil, kunne kræve denne jord tilbage. En sådan var som nævnt indstiftet af Fru Ingeborg Stangeberg, og af vidnet fremgår det, at såvel Hr. Jens Gjødsen og Hr. Jens Bredal som deres efterfølgere havde bedt, som de skulle.[6]

Jens Gjødsen og Jens Bredal har således været sognepræster i Hover, men begge kendes tillige som præster i Vejle. En Jens Gødsen boede 1468 på en grund beliggende syd for kirkegården i Vejle. Den tilhørte Skt. Maria Magdalene Alter, og han var formodentlig alterets præst. Han var sandsynligvis den samme Jens Gødssen, der 1496 og 97 var sognepræst i Vejle og i 1515 omtaltes som værende død.[7] Jens Bredal nævnes i en række kilder fra 1500-03 som kapellan og vikar ved Hellig Kors Alter og i 1503 som official i Vejle og sognepræst i Skibet. Han synes at være død før 1522.[8]

Endnu to af de ti navne på Hover Kirkes præsterækketavle kendes fra Vejle. Afløseren for Jens Bredal benævnes Broder Adser. Titlen antyder, at der er tale om en broder fra Sortebrødreklosteret, og 1515 medbeseglede prior Asser i klosteret i Vejle en dom af Vejle Sognekirke.[9] Som nævnt havde klosteret ejet en del jord i Hover frem til 1470, og det ejede 1529 to gårde og Munkeskov i Uhre.[10] Den sidste præst før reformationen, der kendes fra Vejle, er Simon Jensen, der 1526 og 1533 var vikar ved Skt. Anne Alter.[11]

Der ses således en større sammenhæng mellem præsteskabet i Vejle og Hover, som det også kendes for andre af Vejles nabosogne.[12] Navnene på præsterækketavlen synes at være anført i korrekt kronologisk rækkefølge.

Efter reformationen var kirken i kongens eje til 1699,[13] da den blev solgt til Hans Jacobsen til Rolsøgård på Mols.[14] Derefter overgik den til ejerne af Lerbæk og Rugballegård, der 1750 solgte den til oberst Brockdorff på Grundet i nabosognet.[15] Kirken overgik 1795 igen til Lerbæk, hvis ejere beholdt den,[16] til den 1807 blev solgt til sognets tiendeejere.[17] Et interessentselskab af beboere i sognet overtog den 1913, og 1942 blev den selvejende.[18]

Kirkegods. 1620 ejede kirken en del jord, som formodentlig har ligget til den i mange år.[19] I Hover havde den fire tofter samt i præstens gård syv mark sølvs jord, som præsten nu brugte for vin og brød. Desuden Gryds enemærke, toft og agre svarende til ni mark sølvs jord, som Johan Brockenhuus på Lerbæk betalte skyld for, og som var kommet til kirken senest i 1479. Den havde et bol i Uhre, og også en jord i Jennum Mark i Skibet Sogn, som Peder Suder (ukendt) fik fra »Ruu gaard« i Rugballe med provstens minde og samtykke. Endelig havde den en gård i Rugballe i Jelling Sogn så god som den bedste gård i landsbyen, og den gav ikke kun jordskyld i form af penge og korn, men tillige i form af fødernød (okseopdræt), oldensvin og gæsteri, der udgjorde herlighedsværdierne. Gården blev i sin tid givet af Ingeborg Stangeberg (se ovf.), og den eller i hvert fald dens toft lå mellem Rugballe og Jennum marker. Den blev kaldt »Øgaard« og har sandsynligvis været en ødegård indtil 1548, hvor Iver Friis (Ruggaard) fik den rebet, og en Oluf Pedersen opgav en form for hævd.

Herligheden af kirkebolet i Uhre var 1585 blevet mageskiftet fra kongen til Keld Brockenhuus på Lerbæk, og i 1634 fik Johan Brockenhuus på samme vis herligheden af annekspræstegården i Hover.[20] Ved Kronens salg af kirken 1699 medfulgte kun skylden af én jord i Hover og én i Jennum.[21]

Da tiendeejerne overtog kirken 1807, var der en strid med den tidligere kirkeejer om nogle jordlodder, der endte hos kirken.[22] 1862 havde kirken tre jordlodder liggende henholdsvis på Hover, Lerbæk og Jennum Mark.[23] Ved overgangen til selveje 1942 fik kirken stadig jordleje af tre jordstykker, men 1943 solgtes lodden i Hover.[24]

Sagn. Kirken blev bygget samtidig med nabokirken i Hornstrup af to kæmper, der hjalp hinanden ved at kaste værktøj over Grejsdalen.[25]

Sognet ligger umiddelbart nordvest for Vejle. Mod nord og øst afgrænses det af Grejs Å og mod syd af ådalen, hvor Vejle Å løber. De stejle oftest skovklædte skrænter fører op til moræneflader, der er mere eller mindre kuperede, dog er den nordøstre del mere flad.

I matriklen fra 1688 bestod sognet af 18 gårde og 13 huse, og den dyrkede jord blev vurderet til lige under 175 tdr. hartkorn, hvoraf knap halvdelen lå under hovedgårdene Lerbæk og Rugballegård.[26] 1801 var der 345 indbyggere i sognet, og dette tal var 1901 steget til 1753, i 1955 til 3141 og 2020 til 6201.[27]

Efter at annekteringen ophørte, byggedes en *præstegård* øst for Hover Kirke, taget i brug 1949.[28] Sognet havde en †*præstegård* i Hover, der efter annekteringen til Jelling fik status som anneksgård. Den blev 1636 mageskiftet til Johan Brockenhuus, der i stedet for udlagde herligheden af den gård i Rugballe, hvor præsten i forvejen fik landgilden (se ovf.), og da præsten derved blev forfordelt, fik han tillige tyve skæpper korn i afgift af en jord kaldet »Stiufsmark« i Jelling, jf. s. 3008.[29] Gården i Rugballe blev senere betegnet som anneksgård.

Kirken ligger centralt i sognet i en afstand af ca. 1-1,5 km fra bebyggelserne i Hover, Uhre og Høgsholt.

Kirkegården omfatter nu et ca. 6.450 m² stort areal, 1862 var den o. 2.220 m². En udvidelse fandt sted 1884 formodentlig mod vest.[30] Overvejelser om næste udvidelse påbegyndtes 1913.[31] Den fandt imidlertid først sted 1936, efter Georg Sass på Lerbæk skænkede ca. en td. land mod vest, som stykke for stykke er blevet inddraget til grave.[32] Området var en del af en eller to parceller, der 1907 blev udskilt fra Lerbæk for at sikre kirkens omgivelser og Lerbæks adgang til gravsteder.[33] Gangene over kirkegården skulle 1857 gruses, og en planering blev foretaget 1866.[34]

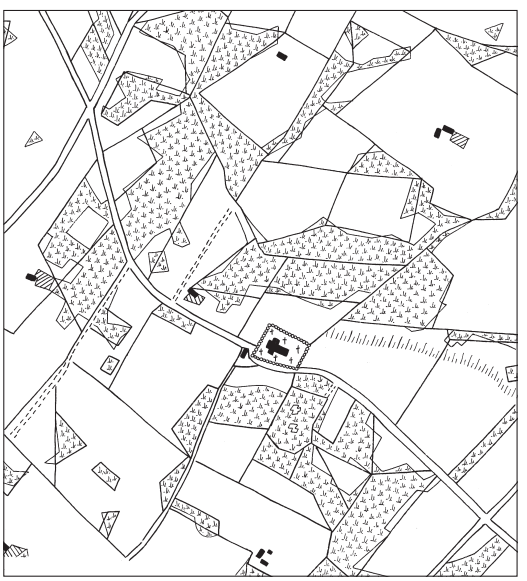

Fig. 3. Udsnit af matrikelkort over af Hover Byes og Lerbæk Hovedgårds Jorder. 1:10.000. Målt og inddelt af N. Thyregod, 1821, og S. Ravn, 1813. Tegnet af Freerk Oldenburger 2021. – *Detail of cadastral map of lands of Hover Village and Lerbæk Manor House.*

Hegningen om den ældre del består af diger af især rå og til dels kløvet kamp, mens den om den nyere del i syd består af kløvet, tilhugget og cementpudset granit, i nord af en cementmur med kerne af rå granit og i vest af hække.

Tre køreporte i jern giver adgang til kirkegårdens ældre del fra nord og syd samt vest mod et parkeringsområde langs kirkegårdsudvidelsen. I øst er der desuden en dobbelt ganglåge i galvaniseret stål.[35] I udvidelsen er der en ganglåge i syd, en køreport i vest og to ganglåger i nord, alle i jern.

1617 blev hegningen betegnet som et kampestensdige, og i øst fandtes 1614 en port og stette.[19] Lågen i øst skulle udskiftes og stakitporten repareres 1814.[36] Stendiget i syd blev 1843 omsat, og en ny låge med indkørselsport skulle indsættes.[37] Dele af diget mod vest blev omsat 1854, og 1857 blev lågerne i øst og vest samt porten i vest repareret. 1879 skulle der være to indgange, hvor man kunne passere med lig, og gennem den vestlige skulle en vogn kunne passere. Samme år påbegyndtes en udskiftning af dele af diget, der skulle omsættes i hugne kampesten sat i cement, et arbejde, der fortsatte 1886 og 1890 og gentoges 1946 og 1951.[38] Lågen mod nordøst blev 1975 flyttet mod vest i forbindelse med redskabsskuret, og samtidig blev ca. 25 m af kirkegårdsdiget omsat.[39] Dele af den nordlige mur blev istandsat 1993, og 1994 udskiftedes den søndre mur med et dobbeltsidigt kampestensdige, der repareredes 2013.[40]

Fig. 4. Klokkestablen set fra vest (s. 3153). Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *The bell frame seen from the west.*

Fig. 5. Kirken set fra nord. Foto Inger Marie Helgasdatter Mulvad 2021. – *The church seen from the north.*

Bygninger på kirkegården.[41] Et unikt, grundmuret *klokkehus* (fig. 4) blev 1866 bygget sydøst for kirken.[31] To øst-vestgående, parallelle og skråt stigende mure, hvis kanter er sat i strømskifte, er støttet af hver sin tilsvarende stræbemur, og bygningen krones af et kvadratisk, blytækket pyramidetag. Murene bærer klokkebommen. Årstallet »1866« ses fra vest.[42] 1767 – efter at tårnet var skåret ned (se ndf.) – hang klokken i kirkens vestende.[43] Den var 1804 ophængt i et †*klokkehus*, der blev omtalt som et 'skur'.[44] 1865 skulle det istandsættes, men man valgte i stedet for at bygge nyt.[31]

En bygning indeholdende kontorer for præst og graver står sydvest for kirken. Den tegltækkede, hvidkalkede murstensbygning består af to sammenbyggede længer, en øst-vestvendt i øst og en nord-sydvendt i vest. Den tilhørte kommunen, men anvendtes frem til 1928 dels af præsten, der kom fra Jelling, til stuer, stald og brændselsrum, og dels til brandsprøjten. Bygningen overgik det år til kirken, der indrettede *ligkapel* i vest, *stald og kulhus* i midten og *præsteværelse* i øst.[45] Toiletter blev indrettet 1970,[39] og 1995 ombyggedes bygningen til kontorbrug og fyrrum (N. E. Steensens Tegnestue, Vejle).[46]

Et *redskabshus* nord for kirkegården blev 1977 opført som en tagpaptækket halvtagsbygning med cementpudsede mure mod syd og øst og træ på de øvrige.[47] Det afløste et †*redskabs- og nødtørftshus* fra 1948 beliggende i samme område.[48] Et nødtørftshus skulle 1940 istandsættes.[31]

Menighedshus indeholdende mødelokaler, graverfaciliteter og konfirmandlokale bygget øst for kirkegården blev indviet 1993 (arkitekt Inge Lind, N. E. Steensens tegnestue, Vejle). Bygningen et sammensat af fire bygningsdele, der er forskubbet i forhold til hinanden. Den hviler på et betonfundament og står i røde mursten kronet af mørke tagtegl.[49]

En †*skole* beliggende lige over for kirken blev bygget og funderet af Johan Brockenhuus og Helvig Bille på Lerbæk, hvilket 1655 blev bekræftet af sønnen Erik Brockenhuus efter forældrenes vilje. På grund af ejerens konkurs 1664 og manglende velvilje hos senere ejere forsvandt skolefunktionen tillige med bygningen en del år før 1735.[50]

BYGNING

Kirken er en romansk frådstens- og teglbygning fra o. 1250, jf. materiale og vinduer, bestående af kor og skib. Et senere nedskåret vesttårn kom til i senmiddelalderen. Efter reformationen blev et våbenhus bygget i syd, og to krypter indrettedes under koret, der 1614 fik hvælv. Et begravelseskapel placeret ud for den vestlige del af skibets nordside blev bygget 1676 og nedrevet 1850-51. *Orienteringen* er knap 10° mod nord.

Kirken står hvidkalket med skifertækkede tage. Den opleves bedst fra nordøst, hvor vinduer, tårn og spor fra det forsvundne kapel og dets dør ses.

Plan og proportioner. Kirken er knap 22 m lang, hvoraf skibet udgør godt to tredjedele. Koret er næsten lige så bredt, som det er langt. Murtykkelsen er ca. 110 cm, og springet mellem kor og skib udgør omtrent to tredjedele af murtykkelsen.[51]

Materiale og teknik. Kirken er rejst uden *sokkel*.[52] Både mure og vægge udgøres af *frådsten*, bortset fra de vestre ca. 6,60 m af skibets nordside, der fra fundament til gesims består af *munkesten* (29×14×9 cm) i munkeforbandt med uregelmæssige, skarpryggede fuger. Der er formodentlig tale om et oprindeligt forhold, idet denne del af kirken næppe har været opført i frådsten.

Vinduer. Af de oprindelige dobbeltsmigede vinduer er ingen i brug, men fire fremtræder i større eller mindre grad i murværket.[53] Korets østvindue,

Fig. 6. Korets østgavl. Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *The east gable of the chancel.*

der er ganske svagt spidsbuet (jf. fig. 56), står som blændinger fra begge sider, men er tilmuret i lysåbningen.[54] I facaden måler det 119×95 cm, i væggen 156×104 cm.[55] Formodentlig var det i brug til 1860, da det angiveligt blev tilmuret i facaden.[56] I 1997 stod det udvendig som en lav blænding, der 1998 blev ændret til den nuværende dybe.[39]

Over våbenhusets tag og fra dets loft ses i facaden et tilmuret †vindue, der har været 85 cm bredt og ca. 150 cm højt. Ud for loftet er det lukket med munkesten (28×13×8,5 cm), mens dets øvre del er lukket med små sten (jf. fig. 11 og 55).

På nordsiden udgør korets romanske vindue en del af det nuværende, (jf. fig. 57-58). Der er tale om halvdelen af det oprindelige bueslag, i østre side, samt karmen ned til en højde på ca. 140 cm. Det samme gælder for skibets østlige vindue, hvor det dog er vestre side, der er bevaret (jf. fig. 59-60), hvorimod det vestlige er yngre(jf. fig. 61-62 og s. 3164).[57] Ud over bueslag og sider afsløres den forskellige baggrund af variationen i de indvendige smiges hældninger.

Døre. Den oprindelige syddør er kraftigt ændret, mens nordøren er fjernet af en senere ombygning (jf. ndf.).

Indre. Korets hvælv stammer som nævnt fra 1614, mens skibet står med fladt loft. Den i 1874 udvidede og ombyggede *korbue* står rundbuet med kragbånd. Samme år blev væggene afhugget, afrettet og afpudset.[31]

Gavltrekanterne over korets østgavl og triumfmuren står bevaret i frådsten stort set til kip og med åbne *stilladshuller.* En rundbuet døråbning mellem kor og skib er brudt og sat i små sten med et par skifter af genbrugte munkesten.

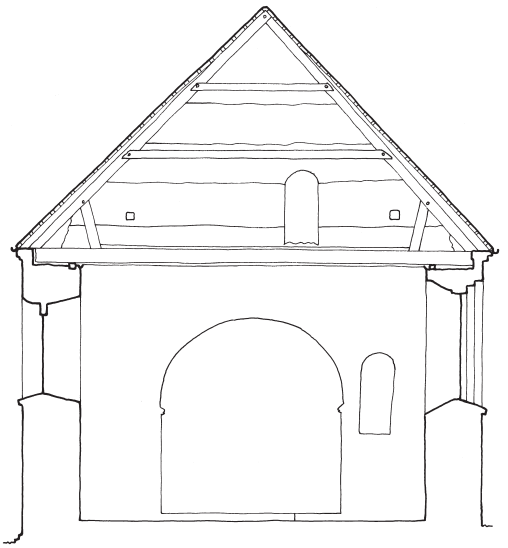

Fig. 8. Tværsnit gennem skib set mod øst. 1:150. Målt af Anders C. Christensen og Jakob Kieffer-Olsen, tegnet af Anders C. Christensen 2021. – *Cross-section through the nave looking east.*

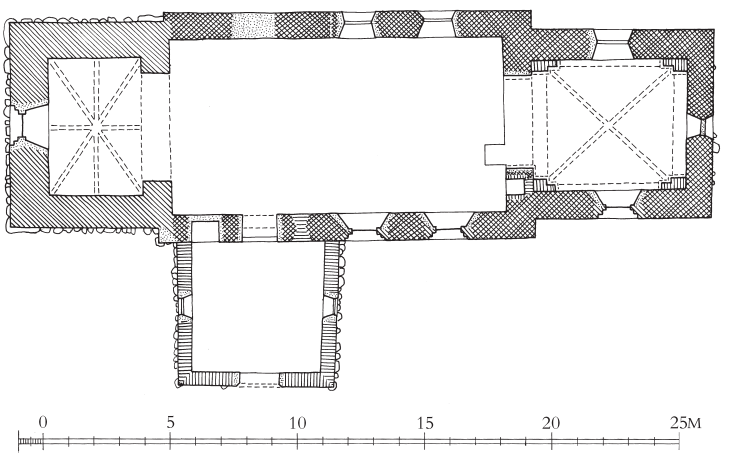

Fig. 7. Grundplan 1:300. Målt af arkitekt Lehn Petersens Tegnestue 2009, suppleret af Jakob Kieffer-Olsen og tegnet af Anders C. Christensen 2022. Signaturforklaring s. 9. – *Ground plan. Key on p. 17.*

Fig. 9. Skibets tagværk og triumfmurens gavltrekant, set fra vest (s. 3155). Foto Inger Marie Helgasdatter Mulvad 2021. – *Roofing of the nave and pediment of the chancel arch wall, seen from the west.*

Senmiddelalderlige tilføjelser og ændringer. En reparation af korets tagværk af ukendt omfang har fundet sted o. 1420 (jf. s. 3164).

Tårn. Et vesttårn er en gang 1617-1767 (jf. ndf.) nedskåret i højde med skibet og deler tag med dette. Tårnets østmur har erstattet skibets vestgavl. Murene, der er kortest i nord og syd, er af tegl og er rejst over en sokkel af rå kampesten. Kun i nord ses rester af den oprindelige facademur, der er sat i munkesten (27-28×13,5×8,5 cm) i munkeskifte.[58] I den bevarede del af andet stokværk består væggene dels af tegl, der er anvendt til hjørnerne, og dels rå granit med enkelte genbrugte frådsten.

Tårnrummet åbner sig mod skibet med en bred, spidsbuet arkade. Det dækkes af et otteribbet krydshvælv med retkantede halvstensribber begyndende som kvartstens med vederlag i væggene og med fire spygatter. Rummet anvendtes 1889 til siddepladser.[59]

I vest sidder et dobbeltfalset, fladbuet vindue, der er ændret i nyere tid, så åbningen er spidsbuet og spejlet fladbuet. Det måler 199×156 cm. I gavltrekanten sidder en rundbuet åbning, der lukkes af en lem.[60]

Tårnets murværk skulle 1614 repareres, og taget tækkes med tegl. Tre år senere måtte glarmesteren isætte et vindue, der dog næppe var nyt.[61] Nedskæringen af tårnet kan være sket 1676, da der blev foretaget en større reparation på kirken (jf. ndf.). Senest må det være sket 1767, da kirken blev beskrevet som uden tårn og med klokken hængende i kirkens vestre ende.[62] Et mindre spir synes opsat inden 1791, da et sådant var blevet taget ned og opsat i en krog i koret.[63] Syd- og vestsiden er ommuret i små sten. For gavlens vedkommende skete det 1850, og dette årstal kunne 1889 ses på gavlen.[64]

I senmiddelalderen fik kirken tre nye rundbuede, dobbeltfalsede vinduer med overliggende

Fig. 10. Tårnets nordmur over hvælvet, set fra syd (s. 3156). Foto Inger Marie Helgasdatter Mulvad 2021. – *North wall above the vaulting, seen from the south.*

løberskifter, hvoraf et placeredes i korets og to i skibets sydmur.[65] Korets vindue har været højere, men dets øvre afslutning ændredes, hvilket formodentlig skete, da koret blev hvælvet 1614 (jf. s. 3158).

Eftermiddelalderlige tilføjelser og ændringer. En rundbuet adgangsvej til prædikestolen er efter reformationen brudt gennem triumfmuren. Den må være lukket 1614, da koret blev overhvælvet. Den stod tilmuret 1874, men ses efter en delvis genåbning 1955 som en blænding mod skibet.[66]

Våbenhuset ved skibets sydside er formodentlig fra anden halvdel af 1500-tallet. Det står med mure, der især for langmurenes vedkommende, hviler på et synligt fundament af rå granit. De er bygget af munkesten i krydsskifte.[67] I syd ses en falset, rundbuet dør (253×142 cm), hvorover et cirkelrundt vindue, og i hver sidemur sidder et rundbuet vindue, alt i nyere skikkelse. Fra våbenhuset har der vest for skibets syddør været adgang til et †*pulpitur* (se ndf.).

1614 blev våbenhuset repareret og teglhængt, hvilket det stadig var 1806.[68] Bygningen stod uden loft o. 1800, hvilket blev afhjulpet 1825.[69] 1862 var det endnu teglhængt, havde to vinduer og et gulv af mursten.[31] En større restaurering blev iværksat 1876, hvor kun de ydre mure var tilbage. Taghældningen blev ændret, så kippen blev lavere end skibets murkrone, og taget blev tækket med skifer.[70] Det blev istandsat 1963 med fremdragelse af loftsbjælkerne, nye murstensgulve og en ny dør i syd.[71]

To tøndehvælvede *krypter* (fig. 14 og 63, jf. s. 3184), under koret er efter reformationen bygget af munkesten, 29×14,5-15×8 cm, i krydsskifte. De er begge øst-vestvendte, 1,91 m høje og står i forlængelse af hinanden. Den østre og ældste har pikstensgulv, er 4,29 m lang og 2,53 m bred,

og er bygget at sten, der måler 28-29×14×9 cm. Den vestre har teglgulv, er 2,46 lang og 3,28 bred, og er bygget af sten med målene 26×13×8 cm. En muret trappe, 1,06 m bred, 1,83 cm lang og 177 cm høj, fører fra koret ned til den vestre del gennem en fladbuet åbning. Den er på et tidspunkt efter 1833 blokeret af en gravsten (se s. 3184).[72] Adgang og udluftning gives i dag af en rundbuet åbning, oprindelig sat i munkesten (fig. 63) i korets østmur.[73]

Et *krydshvælv* af tegl i koret blev 1614 bygget af Johan Murmester fra Horsens.[74] Det er bygget af munkesten, 28×12×8 cm, og har retkantede halvstensribber og rundbuede, helstens- eller halvandenstens skjoldbuer samt falsede hjørnepiller.

Et tegltækket †*kapel* til begravelser blev 1676 bygget nord for skibets vestende af kirkeværgen, krigskommissær Nicolaus Nissen på Lerbæk.[75] Skibets oprindelige norddør må nok på det tidspunkt været ombygget til den 225×172 cm fladbuede åbning, der i dag står tilmuret i facaden og kan spores i væggen. Desuden ses vederlaget til kapellets hvælving og dets tagspor, mens der ikke er tydelige spor efter dets mure (fig. 13). Det blev angiveligt nedrevet 1850-51.[30] Indtægterne fra Skødebjerggård i Vorbasse Sogn, Slavs Herred, skulle anvendes til kapellets vedligehold. Formålet var at rumme begravelser (jf. s. 3184), og over indgangen sås Nissens våben og en †*indskrift* »Die Ehren gab grundt auf den Grab«.[37]

Vedligeholdelse og istandsættelse.[76] Kirken blev 1591 beskrevet som meget bygfældig, og den havde brug for økonomisk hjælp fra de af herredets kirker, der havde en god indtægt.[77]

En større reparation fandt sted 1676, mens Nicolaus Nissen var kirkeværge. Samlet anvendte han 836 daler, der også har omfattet inventaranskaffelser (jf. ndf.). I beløbet indgår 300 daler,

Fig. 11. Vinduerne i kirkens sydmure, set fra sydøst. Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *The windows in the south walls of the church, seen from the south east.*

Fig. 12. Skibets nordvinduer, set fra nord. Foto Inger Marie Helgasdatter Mulvad 2021. – *North windows of the nave, seen from the north.*

Fig. 13. Den vestre del af skibets nordmur med sporene efter kapel og norddør, set fra nord (s. 3158). Foto Inger Marie Helgasdatter Mulvad 2021. – *Western part of the north wall of the nave with traces of chapel and north door, seen from the north.*

som Magdalene Nissen forærede på sit dødsleje til kirkens reparation.[78] Desværre er istandsættelserne ikke udspecificeret, men som nævnt kan de have omfattet nedskæringen af tårnet samt bygningen af kapellet.

En mindre reparation omfattende blandt andet tage, murværk og gulve fandt sted 1803-04.[79] 1850 tilkom en istandsættelse, der medførte, at tårnets vest- og sydsider skalmuredes, og årstallet †»1850« anbragtes på vestgavlen.[80]

En mere omfattende reparation fandt sted 1874. Generelt blev murene oprettet, optrukket og afpudset. Stikket over korets sydvindue samt hvælvets gjordbue lige inden for blev nyopsat. Skibets syddør og dets vestlige vindue i syd blev ommuret. To år efter blev våbenhuset istandsat, og kirkens tag skalket og tækket med skifer.[81]

Korets hvælvinger og korbuen blev 1905 afhugget og afpudset i cement.[31]

Et ikke realiseret ombygningsforslag blev tegnet af arkitekt Niels Christof Hansen, Vejle, i begyndelsen af 1900-tallet. Inden da blev kirken opmålt (jf. fig. 16). Af større ændringer kan nævnes en forhøjelse af tårnet, et nyt eller kraftigt forøget våbenhus, ændringer af vinduerne og tækning med tegl.[82]

En istandsættelse 1954-55 (arkitekterne M. J. Wium, Sandvad og Ebbe C. Norn, Horsens) omfattede bl.a. nedtagning af orgelpulpituret (s. 3181) med lukning af opgangen hertil fra våbenhuset, en delvis genåbning af den gamle opgang til prædikestolen, nyt loft i skibet (s. 3164), nyt gulv i koret og en restaurering af et nyfundet kalkmaleri (s. 3165).[40]

Fig. 14. Krypterne under koret, set fra vest (s. 3157). Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *The crypts beneath the chancel, seen from the west.*

Fig. 15. Kirken set fra sydøst. Foto før 1914. I kirken. – *The church seen from the south east, before 1914.*

Nyere restaureringer fandt sted 1968 primært omfattende inventar, i 1983 og 2000 af det udvendige murværk og tagværkerne samt 2013, hvor det igen var det indvendige, der stod for tur.[40]

Gulvene i kor, tårn og våbenhus består af gule teglsten fra 1954-55, mens skibets fri arealer er belagt med diagonallagte, gule og blå kvadratiske fliser fra 1874.

Størstedelen af gulvet var 1803 belagt med teglsten, dog lå der under en del stole kun ler eller sand.[79] En forhøjelse fandt sted 1821, hvor gulvet blev omlagt.[83] Arealet omkring alteret fik 1861 ferniseret bræddegulv.[84] 1862 bestod gulvene af teglsten undtagen øst for knæfaldet.[31] Ved restaureringen 1874 blev gulvet forhøjet med ca. 20 cm, og der lagdes teglsten i våbenhuset, gule og blå fliser i kirkegangen, mursten belagt med cement bag alteret og under stolene samt brædde-gulv mellem knæfald og alter.[85] Ved restaureringen i 1954-55 lagdes egeparket under stolene, og i koret lagdes gule håndstrøgne teglsten.[86] Våbenhusets gulv omlagdes 1963 med nye teglsten.[39]

Døre og vinduer. Den fladbuede syddør, der måler 215×134, blev omdannet ved istandsættelsen 1874. Den var blevet erstattet eller suppleret af en gitterdør 1870.[87] Som nævnt blev norddøren helt ombygget ved etableringen af kapellet 1676.

Vinduerne er blevet ombygget ad flere omgange. Synet 1806 pegede på, at der manglede lys i kirken, og at problemet kunne afhjælpes, hvis man gjorde skibets vestlige vindue i søndre side større og reparerede tårnets vestvindue, hvilket skete 1807.[88] 1828 indsattes fire nye vinduer.[89] De

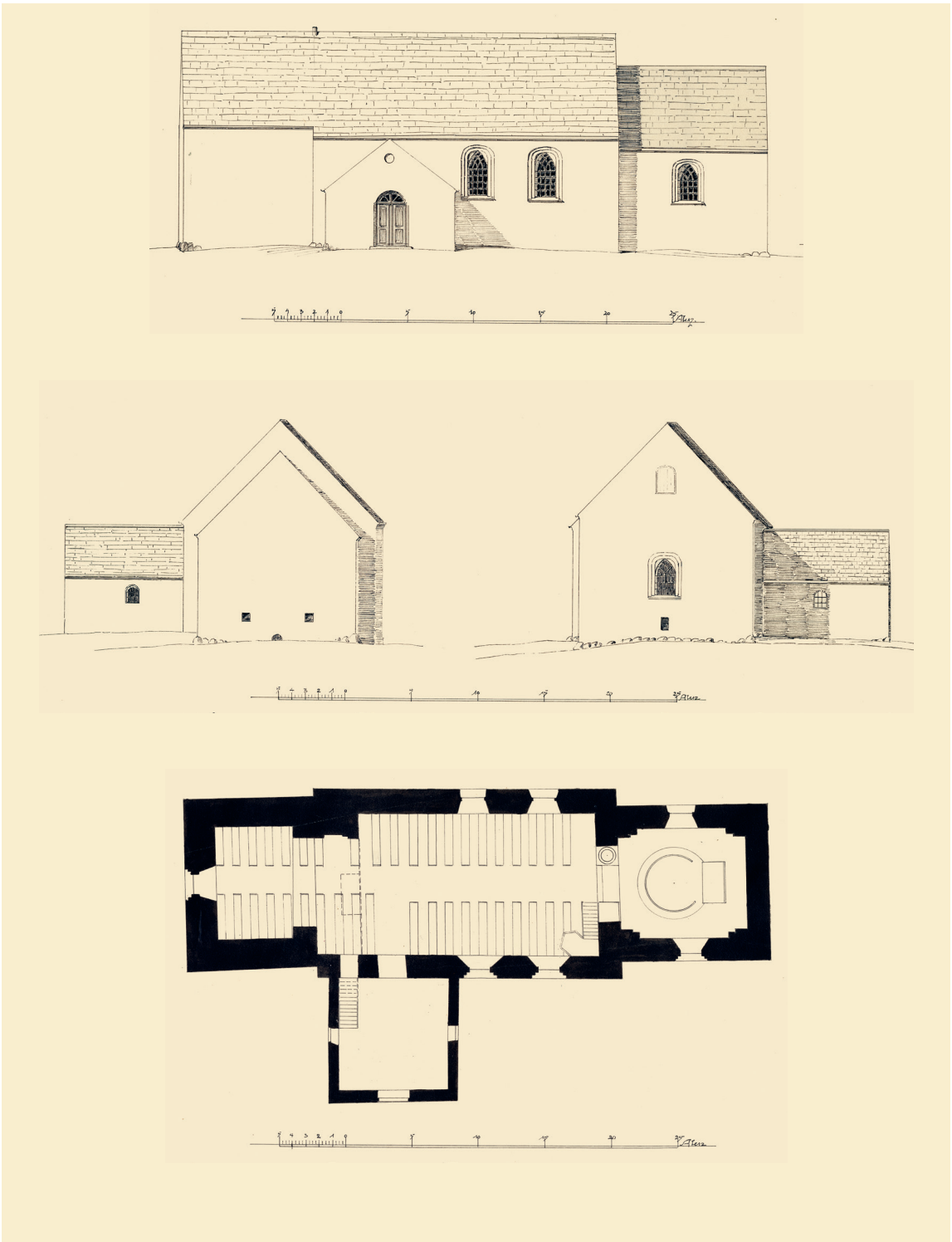
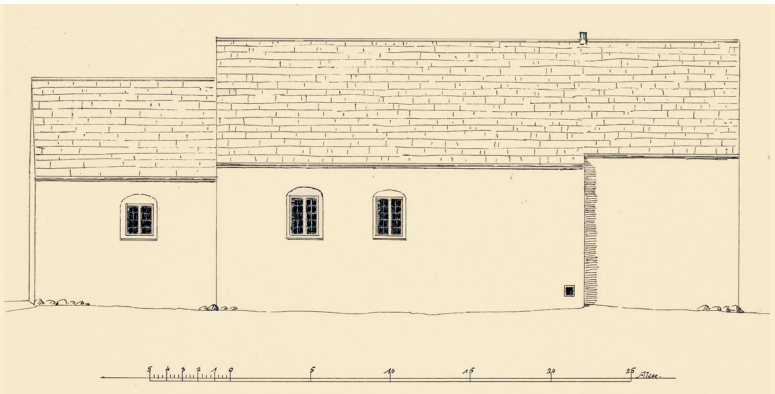
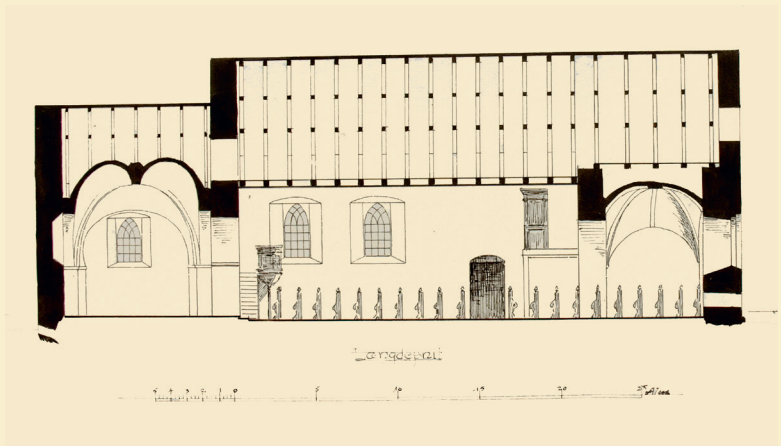

Fig. 16a-d. Opmålinger af kirken (s. 3160). 1:300. a. Sydfacade. b. Østfacade. c. Vestfacade. d. Plan. Målt og tegnet af Niels Christof Hansen i begyndelsen af 1900-tallet. I Vejle Stadsarkiv. – *Scale drawings of the church, beginning of 1900s. a. Elevation of south facade. b. Elevation of east facade. c: Elevation of west facade. d. Ground plan.*

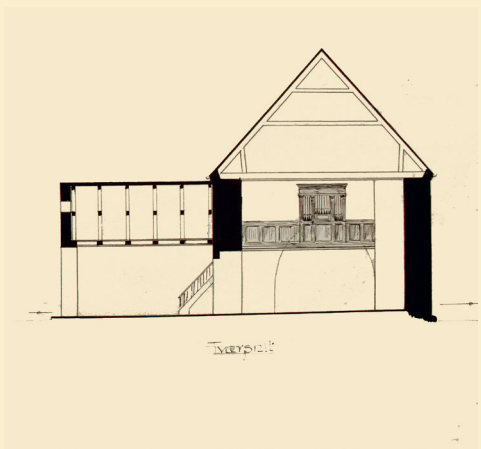

Fig. 16e-g. Opmålinger af kirken (s. 3160). 1:300. e. Nordfacade. f. Længdesnit set mod syd. g. Tværsnit set vest. Målt og tegnet af Niels Christof Hansen i begyndelsen af 1900-tallet. I Vejle Stadsarkiv. – *Scale drawings of the church, beginning of 1900s. e. Elevation of north facade. f. Longitudinal section looking south. g. Cross-section looking west.*

Fig. 17. Skibets loft med udsmykning af Mogens Jørgensen 1954-55 (s. 3164). Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *Ceiling of the nave with paintwork by Mogens Jørgensen 1954-55.*

var 1862 alle af træ.[31] Skibets to søndre vinduer skulle 1866 istandsættes.[31] Tre nye jernvinduer af fire alens højde indsattes 1871 på sydsiden, og 1880 tilkom et af samme type i vestgavlen.[31]

På nordsiden har kirken tre trævinduer, der sidder i fladbuede, udvendig svagt smigede lysåbninger. 1859 var der i skibets nordside angiveligt kun ét, der blev udskiftet med to nye fag vinduer svarende til sydsidens, og året efter blev også korets nordvindue ændret på samme vis.[84]

Loft. Skib og våbenhus dækkes af bræddelofter, hvor det første ligger under og det andet over bindbjælkerne, mens kor og tårn som nævnt står overhvælvet.

Skibets loft blev efter restaureringen 1954-55 malet af kunstneren Mogens Jørgensen, København (fig. 17). Det er et tidligt eksempel på nonfigurativ dekoration, der af en midterakse er inddelt i en række rektangulære felter, der omskriver ellipser, som trinvis forskydes mod midten. Malet i blå og gule farver modsvares figurer på den ene halvdel af tilsvarende på den anden.[39] Med denne dekoration blev Hover »vel i det hele taget den første Kirke herhjemme, som er blevet udstyret med abstrakt Malerkunst«.[90]

1868 var skibets loft malet i 'prismatiske kvadrater', og det skulle ommales på samme vis.[84] 1889 betegnedes skibets loft som et malet bjælkeloft, og våbenhusets som et gipset træloft.[59]

Tagværkerne er er alle unummererede og af hanebåndstypen med spærstivere – to hanebånd i skib og tårn og et enkelt i kor og våbenhus, sidstnævnte er dog uden spærstivere. Korets og tårnets er af eg med enkelte udskiftninger i fyr, skibets af fyr, opsat 1850, med genbrugte egestykker i hanebånd og stivere, og våbenhusets helt af fyr.[91] Korets tagværk blev stabiliseret 1983 med wirer.[40]

Dendrokronologiske undersøgelser. 2014 og 2018 er der fra kirkens tagværker udtaget syv og fra et muranker i triumfmuren én boreprøve, hvoraf de fire er dateret – alle fra korets spær. De fire prøver passer alle med en datering o. 1410-20.[92]

Tagene har siden 1876 haft en beklædning af skifer, der omlagdes 1983.[93] 1614-20 var kor og skib blytækt, mens tårn og våbenhus stod med tegltage.[94] Kirkens nordre side inklusive det nedskårne tårn var o. 1767 teglhængt, mens den søndre side stadig stod blytækket ind til skifertækningen. Våbenhuset stod med stentag indtil da.[95]

Opvarmning. Kirken har et luftvarmeanlæg, der 1966 blev installeret i en kalorifergrav og suppleres af en radiator på våbenhusets vestvæg.[96] Det blev 1996 ombygget til naturgas og suppleret med elradiatorer ved orglet.[40]

En †*kakkelovn*, betegnet »Varmeaparat« installeredes 1879 og blev betalt af frivillige gaver. Ovnen stod imidlertid uhensigtsmæssigt, hvorfor den 1900 skulle flyttes til skibets nordøstre hjørne, men man havde 1901 valgt at lade den stå.[31] Den blev 1919 erstattet af en kalorifer fra Hess i Vejle.[97] Skorstenen stod mod nordvest i skibet foran pulpituret[84] og blev nedrevet 1966. *Elektrisk lys* blev installeret 1922.[30]

Over vestenden sidder en *vindfløj* uden indskrift og med en kugle på skaftet. 1889 bar en †*vindfløj* sammesteds indskriften »HSK 1876«.[59]

En *glasmosaik* (fig. 18) i vestvinduet, 178×98 cm, er udført af Mogens Jørgensen 1980 og skænket af Martine Jørgensen, Høgsholt. Rudeglasset er klart, og ribberne danner et nonfigurativt motiv.[98]

Fig. 18. Glasmosaik, 1980, udført af Mogens Jørgensen, givet af Martine Jørgensen, Høgsholt (s. 3165). Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *Stained glass, 1980, made by Mogens Jørgensen, donated by Martine Jørgensen, Høgsholt.*

Fig. 19. Kalkmaleri, o. 1250-75, (s. 3165). Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *Wall painting, c. 1250-75.*

KALKMALERIER

1955 er der fremdraget kalkmaleri fra o. 1250-75 øverst på triumfvæggen i tilslutning til korbuen (fig. 19). Det rektangulære fragment, der står uretoucheret, ca. 150×103 cm, må udgøre et udsnit af en apostelfrise over korbuen. Man aner omrids af to siddende apostle med hvide glorier og spredte dragtfolder. Den nordre har vistnok højre arm vinklet ind foran og måske en bog hvilende på venstre knæ. Den søndre har fyldigt, lokket hår i begyndende højgotisk mode, og på dragten rester af grøn farve. I øvrigt ses kun toner af okker, mørkest i et vandret bånd, der danner afgrænsning til en ubestemmelig bort foroven. Man må tænke sig, at alle apostlene fra første færd har tronet over korbuen med Kristus i midten over buens store krucifiks (jf. Skibet Kirke s. 2720). Det kan med forsigtighed antages, at malerier og krucifiks (jf. s. 3177) stammer fra den oprindelige indretning af kirkens indre midt i 1200-tallet.

Fig. 20. Kirkens indre set mod øst. Foto før 1914. I kirken. – *The church interior, looking east, before 1914.*

INVENTAR

Oversigt. De ældste stykker er den romanske granitfont med sjældne figurfremstillinger under otte arkader og korbuekrucifikset fra o. 1250-75. Altertavlen fra o. 1600 er forsynet med våbener for familien Brockenhuus på Lerbæk, og alterbordet er fra samme tid. Prædikestolen fra 1684 er forsynet med våbener for Nikolaj (Nicolaus) Nissen og hans hustru Magdalena Nissen og er udført af Niels Mikkelsen i Kolding.

Altersølvets oblatæske er 1685 skænket af løjtnant Bendix Boysen. Kalken og endnu en oblatæske er 1699 givet af generalmajor Hermann Friedrich von Boyneburg genannt von Holstein og hustru Judith Augusta Marschalck på Brandbjerg i Kollerup Sogn, og de er leveret af Peter Erichsen i Fredericia. Disken fra o. 1750 er givet af Rasmus Stæhr og Johanne Bernhammer på Lerbæk. Et sygesæts kalk er 1735 givet af Peder Thøgersen Lasson og hustru Anne Jensdatter Lassen, Rugballegård.

Et alterkrucifiks fra o. 1700 er lavet efter en sengotisk model, og en lysekrone er fra 1700-tallet. Klokken fra 1730 er givet af Peder Thøgersen Lasson, Rugballegård, og støbt af Casper Kønig i Viborg.

Farvesætning og istandsættelser. Bemalingen af dele af inventaret er foretaget af Mogens Jørgensen, der 1954-55 dekorerede skibets loft i gule og blå farver, jf, s. 3164. Altertavlen, prædikestolen og lydhimlen blev 1967-68 også malet lilla, og kunstneren leverede 1980 en glasmosaikrude i vest, jf. s. 3165.

En større istandsættelse, der formodentlig har omfattet såvel inventaret som bygningen indvendig og udvendig, fandt sted 1676. Kirkestole, knæfald, opgang til prædikestol med mere blev fornyet 1874, og alt træværk blev nymalet. Istandsættelser har desuden fundet sted 1954-55 omfattende blandt andet kalkmalerier og loft samt 1967-68. Den seneste fandt sted 2013 ved arkitekterne Birch & Svenning, Horsens. Den omfattede skibets loft, ny belysning og en farvesætning i grå nuancer.[46]

Alterbordet er et panelværk fra o. 1600 med arkader, der to og to er opdelt med toskanske trekvartsøjler. Kortsiderne har to arkader, *alterbordsforsiden* fire (fig. 23), der udgøres af kannelerede pilastre med æggestav langs bueslaget og perspektivøjne i sviklerne. Arkaderne rummer et rombe-

Fig. 21. Indre set mod øst. Foto Arnold Mikkelsen 2022. – *Interior looking east.*

motiv, og over søjlerne flankerer drejede småspir profilkantede frisefelter. Malet med altertavlen med heldækkende blålilla. En af forsidens arkader har hugspor, der tilskrives preussiske soldater under besættelsen 1864.

†*Alterklæder.* 1673 fandtes et klæde af drejl med frynser, og 1676 var et nyt af damask tilkommet.[99] Alterduge og -omhæng blev fornyet flere gange i løbet af 1800-tallet, gerne i rødt fløjl med guldkors.[100]

Altertavle (fig. 24), o. 1600, forsynet med to våbener for Brockenhuuserne på Lerbæk. Den er traditionelt arkitektonisk opbygget, af firsøjletype, nu uden vinger bortset fra postamentets. De kannelerede, korintiske søjler har prydbælter med rulleværk. De ydre afsluttes forneden med en nyere hængekugle, mens de indre hviler på postamentets fyldingsfremspring. De påfaldende velskårne postamentvinger prydes af bladværk med traner, der udgår fra munden af englehoveder (fig. 22). Frisen brydes af fyldingsfremspring, og på tandsnitsgesimsen står fire arkitektoniske spir, der flankerer givernes våbener, som omgives af løvværk i gennembrudt arbejde. Midtfor afslutter en beskeden trekantgavl, der rummer en medaljon med Jesusmonogram (nyere?), og som krones af yderligere bladværk og nok et spir.

Tavlen er stafferet og udsmykket med malerier af kunstneren Mogens Jørgensen 1968. Bag på tavlen er over maleriet anført: »Malet af J. H. Hansen Maler i Vejle i Aug. 1874. J. Dinesen«.

Ved Søren Abildgaards besøg 1772-73 fandtes Brockenhuus' våben på den nordre side, mens Ulfeldts fandtes på den sydlige.[101] Tavlen må derfor være givet af ejerne af Lerbæk, Kjeld Johansen Brockenhuus og Edel Jostdatter Ulfeldt, engang mellem 1583 og 1616, evt. 1591 jf. †*stolestader* s. 3178.

På tavlens bagside er opsat dens altermalerier frem til 1968 (fig. 29-31), olie på træ. I midtfeltet

Fig. 22. Postamentvinge, udsnit af altertavle (s. 3167). Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *Pedestal wing, detail of altarpiece.*

sad en kopi af Leonardo da Vincis nadverbillede, mod syd øverst Korsfæstelsen og nederst Opstandelsen og mod nord øverst Kristi dåb og nederst Bønnen i Getsemane. Malerierne stammer formodentlig fra 1844, da en ny altertavle var bestilt.[37] Man har åbenbart valgt at renovere tavlen ved at fjerne dens figurer, der 1843 blev betegnet som afskallede.[37] Man har formodentlig ved den lejlighed repareret tavlen, hvor Ulfeldts våben vel har manglet, og man har kopieret det andet (jf. fig. 25-26).[102]

Altersølv. 1) (Fig. 33), bestående af dele fra forskellig tid. *Kalken* er fra 1699, leveret af Peter Erichsen i Fredericia, 23 cm høj. Den sekstungede fod glider blødt over i skaftleddene, af hvilke det nedre er sekssidet, det øvre cylindrisk. Knoppen, ligeledes sekstunget, har på mellemfaldende rudebosser graveret »I-H-E-S-U-S« (versaler). På det stejle bæger er over årstallet »1699« graveret et dobbeltvåben (fig. 35) tilhørende generalmajor Hermann Friedrich von Boyneburg genannt von Holstein og hustru Judith Augusta Marschalck, der 1697 købte Brandbjerg i Kollerup Sogn. På standpladen ses guldsmedens stempel (fig. 68).[103]

†*Altersølv*. Kalk og disk skulle 1614 forbedres med 14½ lod sølv og 3 rosenobler guld.[19]

En †*kalk* fra 1652 med indskrifterne »Erich Brochenhuus«, »Aº 1652« samt våben på den ene side og »N:R:J 1682« på den anden var til stede 1755.[37] 1673 blev den beskrevet som forgyldt ligesom den tilhørende †*disk*.[104]

Diske. 1) O. 1750 og leveret af Jørgen Nielsen Brosbøll, Vejle (aktiv 1736-64), tværmål 14 cm.

Fig. 23. Alterbord, o. 1600 (s. 3166). Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *Communion table, c. 1600.*

Fig. 24. Altertavle, o. 1600, med våben fra familien Brockenhuus på Lerbæk (s. 3167). Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *Altarpiece, c. 1600, with arms of the Brockenhuus family of Lerbæk.*

Fanen har cirkelkors og bærer over for en graveret giverindskrift med kursiv: »Rasmus Star/ Johanna Bernham(m)er«. På undersiden guldsmedens stempel.[105]

2) (Fig. 34), 1993, mærket »Weitemeyer« og udført i stram og glat romansk form. Kalken, 20 cm høj, har på den buklede knop indsat 12 små ovale, lilla ametyster. Stemplet ses på diskens underside.

Oblatæsker. 1) (Fig. 36), 1685, oval, 12,5×9 cm, 5 cm høj, skænket af løjtnant Bendix Boysen.[106] Siderne dækkes af opdrevet løvværk og blomster,

Fig. 25-28. Altertavlens to våbener tilhørende familien Brockenhuus på Lerbæk (s. 3167-68), set fra såvel for- som bagside. Foto Inger Marie Helgasdatter Mulvad 2021. – *Two coats of arms on altarpiece of the Brockenhuus family of Lerbæk, seen from both front and back.*

der på det let hvælvede låg omkranser et graveret våben for giveren med navnet stående oven over årstallet »1685«. Langs bundens rand læses versalerne: »Gvd til ære hafver welædle oc manhaftig lievt(nant) Bendix Boysen foræret denne abelat eske til Herrens altere vdi Hover Kiercke 1685«. På undersiden ses det ukendte stempel »MT« (fig. 70). 1833 trængte æsken til reparation, idet brødene faldt ud.[37]

2) (Fig. 37), 1699, leveret af Peter Erichsen i Fredericia, rund, 7,8 cm i diameter, 2,7 cm høj, slidt. På det forgyldte låg ses samme dobbeltvåben som kalken ovenfor, og den må derfor være givet af generalmajor Hermann Friedrich von Boyneburg genannt von Holstein og hustru Judith Augusta Marschalck. Guldsmedens stempel PE ses på undersiden. Anvendes nu sammen med sygesættet.

Fig. 29-31. Malerier fra altertavlens midterfelt og fløje frem til 1968 (s. 3168). Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *Paintings from middle panel and wings of altarpiece up until 1968.*

Af et *sygesæt* fra 1735 er bevaret *kalken* (fig. 38), der er udført af Peder Nielsen Satterup i Fredericia som en gave fra Peder Tygesen Lasson og hustru Anne Jensdatter Lassen, Rugballegård, 13 cm høj.[107] Foden sekstunget, skaftet cylindrisk og knoppen gotiserende med navnet »Iesus« graveret på rudebosserne. På foden flankeres et uidentificeret givervåben af initialerne »PTSL« og »AJDL« samt datoen »9. Nov/ Anno 1735«. På standpladen guldsmedens stempel (fig. 69).[108] Sygesættets disk er 16,5 cm i diameter, nyere, enkel og uden stempel. Til sættet hører et læderfutteral fra o. 1800 med plads til en †*flaske* (fig. 67), formodentlig den †*sølvflaske* til messevin på ca. en pot, som Magdalena Boysen, kommissær Nicolaus Nissens mor, forærede ved sin død 1676.[99]

†*Alterkander.* En kobberkande omtalt 1673 har sandsynligvis hørt til alterudstyret.[99] 1862 skulle en ny kande af blik eller tin til afhentning af vand

Fig. 32. Alterkrucifiks, o. 1700, efter sengotisk model (s. 3172). Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *Altar crucifix, c. 1700, after Late Gothic model.*

Fig. 33. Altersølv bestående af dele fra forskellig tid. Kalken, fra 1699, er en gave fra generalmajor Hermann Friedrich von Boyneburg genannt von Holstein og hustru Judith Augusta Marschalck på Brandbjerg i Kollerup Sogn, og er leveret af Peter Erichsen i Fredericia. Disken, fra o. 1750, er en gave fra Rasmus Stæhr og Johanne Bernhammer på Lerbæk, og er leveret af Jørgen Nielsen Brosbøll i Vejle (s. 3168). Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *Altar plate consisting of parts from various times. The chalice, from 1699, is a gift from Major-General Hermann Friedrich von Boyneburg genannt von Holstein and his wife Judith Augusta Marschalck of Brandbjerg in Kollerup Parish, and was supplied by Peter Erichsen in Fredericia. The paten, from c. 1750, is a gift from Rasmus Stæhr and Johanne Bernhammer of Lerbæk, and was supplied by Jørgen Nielsen Brosbøll in Vejle.*

Fig. 34. Altersølv, 1993, mærket »Weitemeyer« (s. 3169). Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *Altar plate, 1993, marked "Weitemeyer".*

anskaffes.[84] Endnu en ny alterkande anskaffedes 1874, denne gang af porcelæn.[109]

Alterstager (fig. 39), o. 1700, 39 cm høje. Foden er profileret, skaftet balusterformet med pæreformet, kanneleret led, lyseskålen flad. To †*stager* af messing er 1673 nævnt i et inventarie.[99]

Et *alterkrucifiks* (fig. 32) fra o. 1700 er udført effektfuldt efter sengotisk model. Figuren, 69 cm høj (88 cm med armene), hænger dybt i armene, hovedet hælder svagt imod højre skulder, kroppen er langstrakt, knæene samlede og højre fod lagt over den venstre. Det midtdelte hår danner en lok på højre skulder, ansigtet er afklaret i døden, og det korte lændeklæde har midtfor en snip mellem lårene. Figuren hænger på et glat T-kors med udsvejfede ender. Krucifiksets originale bemaling

Fig. 35. Dobbeltvåben på kalk for generalmajor Hermann Friedrich von Boyneburg genannt von Holstein og hustru Judith Augusta Marschalck (s. 3168). Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *Dual arms on chalice, of Major General Hermann Friedrich von Boyneburg genannt von Holstein and his wife Judith Augusta Marschalck*

udgøres af hvidlig hudfarve, brunt hår, gulbrunt lændeklæde og et blålilla kors med: »INRI« anført foroven.[110] Krucifikset skulle 1813 ophænges over korbuen,[111] hvor det hang o. 1900 (jf. fig. 20) og tillige 1956.[112] 1968 opsat på alterbordet foran altertavlen.

Fig. 36-37. 36. Oblatæske nr. 1, 1685, givet af løjtnant Bendix Boysen (s. 3169), leveret af sølvsmed med ukendt stempel MT (jf. fig. 70). Foto Arnold Mikkelsen 2018. 37. Oblatæske nr. 2 fra 1699, givet af generalmajor Hermann Friedrich von Boyneburg genannt von Holstein og hustru Judith Augusta Marschalck, leveret af Peter Erichsen i Fredericia (s. 3170). Foto Arnold Mikkelsen 2022. – *36. Wafer box no. 1, 1685, donated by Lieutenant Bendix Boysen, supplied by a silversmith with the unknown stamp MT (cf. fig. 70). 37. Wafer box (no. 2) from 1699, donated by Major General Hermann Friedrich von Boyneburg genannt von Holstein and his wife Judith Augusta Marschalck, supplied by Peter Erichsen in Fredericia.*

Fig. 38. Kalk, anvendt i sygesæt, fra 1735, er en gave fra Peder Tygesen Lasson og hustru Anne Jensdatter Lassen, Rugballegård, og er leveret af Peder Nielsen Satterup i Fredericia (s. 3171). Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *Chalice, used in communion set for the sick, from 1735, a gift from Peder Tygesen Lasson and his wife Anne Jensdatter Lassen, Rugballegård, and supplied by Peder Nielsen Satterup in Fredericia.*

Messehagler. 1) 1890(?), af rødt fløjl, kantet med guldbånd og med påsyet kors af guldbrokade, gyldent silkefor.[113] 2) 1958, af gyldent stof med hvide blomster, kors af guldbrokade med egeløv, med XP broderet i grønt. Grønt silkefor.[114]

†*Messehagler.* Fint hollandsk lærred blev 1614 indkøbt til en messesærk, der året efter måtte repareres grundet musebid.[19] En hagel af fløjl samt en gammel messesærk var til stede 1673, og 1675 forærede fru Magdalena Nissen en ny.[99] En ny messehagel af rødt fløjl anskaffedes 1858.[84]

Alterskranke, 1874,[115] af træ; halvcirkulær med drejede balustre og afrundet håndliste; hylde til særkalke. Gråstafferet med knæfaldspude betrukket med lilla tekstil.

†*Alterskranker.* 1) 1730 blev opsat et nyt 'tralværk' foran alteret.

Døbefont (fig. 40-43), romansk af granit med sjældne figurfremstillinger under otte arkader på kummens sider, 103 cm høj.[116] Den ret lille fod udgør en forenklet søjlebase med hjørneknopper og en spinkel vulst ved overgangen til kummen, der måler 82 cm i tværmål. Kummen har form af en udbugende, omvendt keglestub med vulst forneden. Den egentlige udsmykning er udført i ganske lavt relief med en smal rudebort under mundingen; arkaderne dannes af tre vulster, der ikke understøttes af søjler.

Motiverne lader sig ikke alle tolke, men de kendelige synes alle hentet fra Jesu liv, forherligelse og genkomst på Dommedag. I øst ses to personer i en lang og en kort kjortel, hvoraf den ene er glorieret, mens den anden løfter hånden, muligvis Bebudelsen. Et kors i sviklen danner overgang til den følgende arkade (med uret), der viser Skt. Michael, som med et stort sving hæver et sværd imod en drage, der snor sig i afmagt (fig. 40). Herefter sidder en glorieret mand på en stol, sidevendt med højre hånd hævet (adorerende? (tilbedende)) imod den næste arkades Kristus som *Majestas Domini*, der troner på en dobbelt regnbue (fig. 41). Han

Fig. 39. Alterstager, o. 1700, (s. 3172). Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *Altar candlesticks, c. 1700.*

Fig. 40-42. Motiver på døbefontens kumme (s. 3174-75). 40. Skt. Michael. 41. Majestas domini. 42. Korsfæstelsen og Kvinderne ved Graven. Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *Font, Romanesque, of granite. Motifs on basin. 40. St. Michael. 41. Majestas domini. 42. Crucifixion and the Three Marias at the Tomb.*

sidder frontalt med åbne knæ, højre hånd hævet velsignende og en lille korsstav løftet i den venstre. Derpå vises Korsfæstelsen (fig. 42) på et udsvejet kors. Jesus hælder hovedet let imod venstre skulder (usædvanligt), armene er mærkeligt vinklede, det fyldige lændeklæde knælangt, og fødderne vistnok parallelle. Under Jesus står utydelige skikkelser, der må være Longinus og Stefaton, idet et spyd rammer Jesu højre side, mens en svamp rækkes op modsat. Næste scene viser tre glorierede personer, formentlig Kvinderne ved Graven (fig. 42), der hælder med hovederne og står bag en formentlig sarkofag, som smykkes af et indhugget rudemønster. Næstsidste scene viser en glorieret, stående mand i en lang (liturgisk?) kjortel over en underklædning og med hovedet på skrå. Hænderne er hævet, i venstre ses en bog, mens højre muligvis er adorerende. En stol ses i baggrunden til venstre. I den sidste arkade står en glorieret person i et ankellangt lændeklæde, hænderne er hævet, og fra albuerne ses nedhængende tøjstykker. Også her står der en stol i baggrunden til venstre. I sviklerne omkring den ottende arkade ses kors.

Kenderen Mouritz Mackeprang opfattede 1941 scenen, der her tolkes som Kvinderne ved Graven, som hørende til Skt. Nikolajs legende. Men det ville passe dårligt ind i sammenhængen. Han fremhævede fonten for dens motivrigdom, men vurderede ikke dens udførelse som 'særligt fremragende'. 1988 bemærkede Hans Jørgen Frederiksen, at mikaelsmotivet ikke blot havde betydning som led i den yderste dom, men også havde forbindelse med dåbsritualets exorcismer (ondtuddrivelser).[117] Fonten står i skibets nordøstre hjørne, men stod i korets nordvestre hjørne

Fig. 43. Døbefont, romansk af granit (s. 3174). Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *Font, Romanesque, of granite*

Fig. 44. Korbuekrucifiks, o. 1250-75 (s. 3177). Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *Chancel arch crucifix, c. 1250-75.*

i 1889.[59] I mellemtiden har den stået nordligt i korbuen (jf. fig. 20), hvorfra den flyttedes 1955.[46]

Dåbsfadet, 42 cm i diameter, er lavet af messing eller malm i Kina og blev o. 1960 skænket af missionæren Kirstine Wemmelund.[118]

†*Dåbsfade*. 1833 betegnedes det som mådeligt og trængte til reparation eller udskiftning. Tre år senere fandt en udskiftning sted.[37] Et nyt fad anskaffedes 1872.[84]

En *dåbskande* af messing, 29 cm høj, er formodentlig den, der blev anskaffet 1913.[31] En 'gammel †kobberkande' forefandtes 1673,[99] og en ny †kande af tin eller blik skulle 1862 anvendes til afhentning af vand.[84] En ny dåbskande blev anskaffet 1872.[84]

En forgyldt og malet †*fontehimmel* fra 1646 blev ifølge en indskrift bekostet af præsten Jørgen Pedersen og hustru.[119] Dele af den var 1842 faldet

ned, og de blev da betegnet som forgyldte og malede.[37] Den var tilsyneladende fraværende o. 1900 (jf. fig. 20).

Korbuekrucifiks (fig. 44), o. 1250-75, med glat korstræ fra 1953. Figuren, 134 cm høj, hænger i skrånende og let bøjede arme, hovedet er drejet og sænket imod højre skulder, hofterne brede, knæene let åbne og højre fod lagt over den venstre. Hovedet (fig. 45-46) er langt og smalt, det midtdelte, glatte hår er ført i en bue bag om de stiliserede ører og danner bølger ned i nakken. Issen har rester af tre (oprindelig vel fire) højtsiddende indsnit for blade tilhørende en †kongekrone; sømrester må stamme fra fæstnelse af en sekundær tornekrone. Ansigtet fremtræder asketisk og hulkindet med markerede kindben og hvælvede øjne, der er så klart afgrænset, at de må opfattes som vidt åbne. Overlæben er næsten skjult af en moustache, der løber glat sammen med et kindskæg, hvis kraftige, krogede lokker mødes under hagen.

Kroppen er modelleret med diskrete ribben og let hvælvet mave, karvskåret navle og et lille, højtsiddende spydsår i højre side (sekundært?). Midt i brystet findes en højoval fordybning for en nu manglende bjergkrystal (eller lignende), der nok har dækket en indviet oblat.[120] Kobberstifter og små dyvler fra fæstnelse ses.[121] Lændeklædet er bundet med en knude i højre side og har om lænden en bred vulst, der falder frem fortil. Klædet dækker venstre knæ, mens højre lår er blottet i en lang, spids slids. Fortil dannes tykke v-folder, ved siderne afrundede hængefolder. Skinnebenene er skarpe og venstre fod har hele to huller for nagler. Armene, der er fæstnet med blade, har omhyggeligt gengivne muskler og åbne hænder, issen en nedboring og bagsiden en dyb, afrundet udhuling (åben forneden).

Fig. 45-46. Korbuekrucifiks, o. 1250-75 (s. 3177). Detaljer af hoved og overkrop. Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *Chancel arch crucifix, c. 1250-75. Details of head and torso.*

1953 er fingrene fornyet, en række udlusninger foretaget, og det blottede træ er behandlet med voks. På trods af figurens tidlige træk (åbne øjne og kongekrone), viser de tykke v-folder, at billedskæreren har haft kendskab til den højgotiske stil, der slog igennem i Danmark efter 1250. Figuren, der meget vel kan være anskaffet samtidig med kalkmalerierne og stamme fra kirkens oprindelige udsmykning, kan udmærket skyldes samme billedskærer som en tronende madonna med barnet fra Løsning Kirke (s. 1746).

På skibets nordvæg, hvor det også hang 1813, da det skulle have nyt ophæng.[111] På et tidspunkt derefter er det blevet lagt på våbenhusets loft, hvor det blev genfundet 1951. Efter restaurering på Nationalmuseet 1953 fik det sin nuværende placering.[122]

Prædikestol (fig. 47), o. 1684, udført af Niels Michelsen, billedskærer i Kolding (jf. Jelling s. 3090)[99] og forsynet med våbener for Nikolaj (Nicolaus) Nissen og hans hustru Magdalena Nissen samt årstal. Kurven er firesidet med rektangulære fyldingsfelter, der kantes af snoede hjørnesøjler. Postament og frise har midtknækkede, glatte fremspring og gesimsen indskriften »Salige ere de/ som høre Gu/ ds ord oc be/ vare det Luc II« (Luk 11, 28). Under postamentets fremspring sidder drejede knopper.

Himlen er sekssidet med en smal frise med tekstbånd og en kraftig gesims, der bærer udsavede topstykker og vasespir. Under hænger en helligåndsdue. *Opgangen* fra 1874 består af tre fag fyldinger.[123] Himlen blev 1855 forsynet med et rødt fløjlsforhæng med gule frynser.[84] Kurv og himmel bemalet af Mogens Jørgensen 1967.

†*Prædikestol*. 'Den gamle prædikestol' er omtalt o. 1625.[124] Den blev antageligt udskiftet, efter adgangen gennem triumfmuren blev lukket 1614.

★*Prædikestol*, o. 1625. Den blev 1683-84 solgt til den koldinggensiske billedskærer Niels Michelsen, der solgte den videre til Jelling Kirke (s. 3090).[99]

Stolestader, 1874, med let skrå fyldingsryglæn og smalle gavle, der er udsvejfede ud for sæderne. Malet grå. I forbindelse med istandsættelsen 1874 anskaffedes 42 nye, egetræsmalede kirkestole.[125]

†*Stolestader*. Stole blev 'forferdiget' 1617 af Jørgen Snedker i Vejle.[19] O. 1625 blev antallet på kvindesiden forøget og stadernes egeopstandere afløst af fyr.[124] I forbindelse med reparation og fornyelse 1820 er der omtalt 20 stolestader, hvoraf de første 12 var forbeholdt gårdejerne, de næste syv husmændene og den sidste tjenestefolk på Lerbæk og Rugballegård.[126] 1889 anvendtes tårnet til siddepladser.[59]

Præstestol, 1923, armstol i skønvirkestil, egetræsstafferet, med polstring i rødt skind.[31]

En †*præstestol*, der 1854 stod ved alteret, havde et 'rækværk'.[84] Den blev udskiftet 1891 og skulle 1904 have et nyt sæde.[31]

En †*degnestol* skulle 1854 ommales, den stod 1862 i koret.[127] En ny degnestol anskaffedes 1874.[128] Det var formodentlig den, der 1942 var egetræsmalet og stod i korbuen.[30]

†*Herskabsstole*. 1) 1591, med initialer og såvel fædrene som mødrene våben for Kjeld Johansen Brockenhuus og Edel Jostdatter Ulfeldt på Lerbæk samt årstallet udskåret på de østligste.[129]

2) 1609 klagede Frederik Munk på Rugballegård over manglende stolestader.[130] De blev opsat 1612, da prædikestolen blev flyttet.[124]

3-4) To lukkede herskabsstole stod o. 1767 på et pulpitur. Den ene tilhørte Lerbæk, mens den anden og største, der tilhørte Rugballegård, stod midtfor. Den havde en del adelige våbener aftegnet, »hvoriblandt skal være de Nisseners og Mothers«, formodentlig tilhørende Herman Lorentz Nissen †1707 og hustru Ide Sophie Moth †1703.[131]

†*Kiste*. 1614 fandtes en kiste med et nøglehul, som en mus krøb igennem og skamferede en messesærk.[19]

En *pengeblok*, 1957, i lakeret naturtræ bærer indskriften »Sognets fattige« under et lam, 26,5 cm.[30] Vest for skibets syddør. 1833 blev †kirke-

Fig. 47. Prædikestol, o. 1684, givet af Nikolaj Nissen og hustru Magdalena Nissen på Lerbæk, udført af Niels Mikkelsen i Kolding (s. 3178). Foto Arnold Michelsen 2020. – *Pulpit, c. 1684, donated by Nikolaj Nissen and his wife Magdalena Nissen of Lerbæk, made by Niels Michelsen in Kolding.*

NICOLAVS
NISSEN
EMAGDALENA
NISSEN

blokken betegnet som meget mådelig, og 1843 var †*klingpungen* ganske ubrugelig.[37]

Dørfløje til og fra våbenhuset, rundbuede og jernbeslåede af egetræ, blev indsat 1963 (arkitekt Jens Malling Pedersen, Vejle).

I kirkens vestende fandtes frem til istandsættelsen 1955 et †*orgelpulpitur*, hvortil der var adgang ad en trætrappe fra våbenhuset gennem en fladbuet åbning.[46] Det havde tidligere givet plads til to herskabsstole (jf. ovf.) og er omtalt første gang 1673, hvor det havde brug for støtte.[99]

Orgel (jf. fig. 48) 1985, med 12 stemmer, 2 manualer og pedal. Bygget af Th. Frobenius & Sønner, Kgs. Lyngby og Horsens. Disposition: Hovedværk: Principal 8', Gedakt 8', Oktav 4', Spidsfløjte 2', Mixtur III. Svelleværk: Gemshorn 8', Fløjte 4', Principal 2', Quint 1⅓', Sesquialtera II. Pedal: Subbas 16', Gedakt 8'. Manualomfang C-g^3, pedalomfang C-f^1. Koblinger: H+S, P+H, P+S. Orglet, som er tegnet af arkitekt Rolf Graae, er opstillet i kirkens tårnrum og opdelt i to orgelhuse, som flankerer det centrale vestvindue. Under dette og mellem orgelhusene er det fristående, vestvendte spillebord placeret.

★*Orgel* o. 1893 med fire stemmer. Bygget af Fredrik Nielsen, Aarhus. Disposition: Bordun 16', Principal 8', Gedakt 8', Octav 4'. Orglet repareredes i 1938 ved 'orgelbygger Rasmussen, Horsens'[132], hvorved der også anskaffedes elektrisk blæser. Omkostningen på 1.000 kr. afholdtes af gårdejer Søren Ole Sørensen, Høgsholt, som mindegave for hans afdøde hustru, Petrea, og sig selv. Der opsattes en sølvplade med indskriften: »P. og S.O.S. 1938, Høgsholt«.[31]

Oprindelig på pulpitur, men 1955 flyttet ned på et podie i tårnrummet ved Th. Frobenius & Sønner.[39] Ved samme lejlighed blev Bordun 16' udskiftet med Octav 2'.[46] Orglet havde østvendt facade og spillebord i nordre gavl. 1987 flyttet til Kristkirken i Tønder.[133]

En *salmenummertavle*, 119×80 cm, er hvid med stifter til ophæng af metalcifre, på skibets sydvæg. En anden udgøres af stifter i muren, på nordre triumfmur. †*Salmenummertavler* skulle 1835 opmales og 1862 anskaffedes fem nye sorte (jf. fig. 20). De blev 1915 fornyet, men udseendet synes bibeholdt, og de skulle forsynes med tal af metal.[134] En gang efter 1919 er mindst én blevet malet hvid. 1942 var der fire tavler.[30] 1955 besluttede man at anvende søm, der var slået direkte i muren.[135]

Fig. 48. Kirkens indre set mod vest. Foto Arnold Mikkelsen 2022. – *Church interior looking west.*

Fig. 49. Præsterækketavle (s. 3181). Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *Board listing parsons.*

En *præsterækketavle* (fig. 49), 177×97 cm, o. 1850, senest 1942 suppleret med en tilsvarende tavle, har navnene anført med guldskriveskrift på sort

Fig. 50. Lysekrone, 1700-tallet (s. 3182). Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *Chandelier, 1700s.*

bund omgivet af en guldramme.[136] På våbenhusets sydvæg. O. 1900 på triumfvæggens nordre del (jf. fig. 20 og 64). De blev 1953 flyttet til kirkens sydvæg og derfra til våbenhuset 1985.[137]

En †*præsterækketavle* fandtes 1767 på den nordre side i koret.[138]

Lysekrone. (Fig. 50), 1700-tallet, af messing, barokstil med seks arme, kronet af en strålende sol og afsluttet af hængekugle, 65 cm i diameter, højde 68 cm. I skibets nordøsthjørne. Formodentlig den, der 1767 omtaltes som 'en liden messinglysekrone', der hang midt i kirken.[139] O. 1900 hang den midt i skibet som den anden fra øst (jf. fig. 20). Efter 1956 i depot, ophængt igen o. 2020.

†*Lysekroner*.[140] 1) 1897, skænket af gårdejer Iver Pedersen og hustru Elisabeth, dateret 27. august 1897, formodentlig den ene af de tre på fig. 64.[141]

2) 1902, skænket af Elisabeth, enke efter gårdejer Iver Pedersen, dateret 20. maj 1902, formodentlig den ene af de tre på fig. 64.[141]

3) 1944, skænket af den gamle kirkebestyrelse for penge, der blev til overs ved kirkens overgang til selveje. Ophængt i tårnet.[30]

Lysestager. 1) 1933, syvarmet, med indskrifterne »Kirstine og P. Möller.« og »Tak for 1898-1933.«, messing, 37 cm høj. Skænket af lærer Peder Møller Pedersen og hustru, Høgsholdt.[141] I Sognehuset.

2) 1939, med to gange syv lyseskåle, 142 cm høj. Af snoede, sorte jerntråde, med lyseholdere af kobber samt reflektorer, kugler og blade af messing. Skænket og fremstillet af kunstsmed Hans Kristiansen, Uhre Bakke, mærket 1939.[141] Stående ud for korbuens søndre vange.

†*Lysestage*. I barokstil, lille og uden indskrift. Stod 1889 i skibet.[59]

En gipsafstøbning af Bertel Thorvaldsens relief af *Kristi Dåb*, 71×54 cm, er 1919 skænket til kirken af pastor Severin Jacobsen Asmussen, Grejsdalen.[142] På tårnets sydvæg, 1942 mod nord i triumfbuen (jf. fig. 71).[30]

Fig. 51. Klokke, 1730, støbt af Caspar König (s. 3183). Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *Bell, 1730, cast by Caspar König.*

En ny †*ligbåre* blev 1617 anskaffet, mens den eller en afløser var til stede 1673 og 1862.[143]

Jordpåkastelsesspade. Af messing, med træskaft, 70,2 cm lang. Tekst på bladets bagside dels centralt »Hover Kirke« i fraktur, dels øverst i venstre side »H. Kristiansen/ Uhre Bakke/ Vejle« i versaler. Skænket og fremstillet af kunstsmed Hans Kristiansen, Uhre Bakke.[97]

Klokke. (Fig. 51), 1730, støbt af Caspar König i Viborg, diameter 92 cm. Den har en profilering ved overgangen mellem legeme og slagring og en latinsk indskrift i versaler på legemet: »Peder Lassøn 1730. Casparus Kønig me fecit Wiburgi« (Caspar Kønig gjorde mig i Viborg).[59] Giveren var Peder Thøgersen Lasson, Rugballegård.[144] Klokken blev 1978 sat i stand med tre nye kronhanke og en ny slyngbom.[145]

†*Klokker.* 1) Ved klokkeskatten 1528-29 afleverede kirken en klokke, der 'med al jernfang' vejede 169 kg (jf. s. 1018).[146] 2) 1619 blev en sønderbrudt klokke taget ned af tårnet af Thames Thussen i Vejle.[147]

GRAVMINDER

Mindesten over Mogens Nellemann, ejer af Lerbæk 1755-1789 (jf. gravsten nr. 2). Formodentlig opsat i første halvdel af 1900-tallet Rå og kløvet granit, 97 cm, med tekst i sortmalet, indhugget skriveskrift. Lige nord for †kapellet.

Gravsten. 1) (Fig. 52), o. 1771, over Mathias Sørensen Møller, ✶juli måned 1708 i Skanderborggård i Bryrup Mølle, Bryrup Sogn, †3. maj 1771 i Holms Mølle, og hustru Anna Rasmusdatter Wind, ✶29. marts 1716 i Norup, Windbles Sogn, †1785 i Holms Mølle. Rødlig kalksten, 191×127 cm, øvre del med to engle flankerende en tekstoval i reliefantikva med sentensen:

»Her er daglig strid
Hisset der er Kronen
her er arbed, møie, fliid,
der er evig lønnen«

Nedenfor ses personalia i relief i en blanding af versaler og antikva i et felt flankeret af rankeslyng og kæder og derunder Memento Mori.[148] I våbenhuset på skibets mur mod øst. Stod o. 1950 op ad korets sydmur jf. fig. 2.

2) (Fig. 53), o. 1789, over Mogens Nellemann, †1. maj 1712, †30. dec. 1789, og Anna Medea Nellemann, født Balslew, ✶1727, †14. sept. 1775, og deres bortdøde to sønner og tre døtre og en sønnesøn. Rødlig sandsten, 210×127 cm, med fire indsatte hjørnerosetter af marmor, hvoraf den ene mangler, indhuggede vesaler. Ligger over nedgangen fra koret til krypten med teksten nedad.

†*Gravsten,* 17□, over Jesper Be□, ✶25. juli 17□ i Odense, †6. jan. 17□ på Sophienlu□. Den anvendtes 1950 i kløvet stand som dørtrin til våbenhuset.[149]

Korets *krypter* (jf. s. 3157) har tilhørt familien Nissen, der ejede såvel Lerbæk som Rugballegård. I midten af 1700-tallet oplystes det, at landsdommer Nicolai Nissen '†1684' og Elisabet Margrete von Nissen var begravet her.[150] 1855 skulle lemmen over nedgangen til krypten udskiftes.[84] Kisterne er siden nedsat syd for kirken.[151]

†*Kapellet* (jf. s. 3158), blev som nævnt anvendt til begravelser og har ligesom korets krypter tilhørt familien Nissen. Ved midten af 1700-tallet var den ældst kendte gravlagte Ide Sophie Glud (†1703), og desuden nævntes hendes mand etatsråd og kommissær Herman Lorentz Nissen til Lerbæk og Rugballegård (†1707) og Cecilia Cathrina von Nissen (†1740) 47 år.[152] De tre †kister blev 1755 beskrevet som store, med beslag, og de to uden indskrift, mens den tredjes blev citeret: »In dessen Sarge ruhen die entblasene gebeine des hoch Wollgeborne fræulein Elcebeth Magreth von Nissen, das licht dieser Welt erblichkte in Segeberg 1693., d. 29 Maj gestorben in Rensburg 1740«.[37] Begravelsesretten overgik 1750 med kirken til oberst Schack von Brockdorf til Grundet, men medlemmer af den familie synes ikke begravet her, idet de gravlagdes i Øster Snede Kirke (s. 2076).

Fig. 52. Gravsten nr. 1, o. 1771, over Mathias Sørensen Møller (s. 3184). Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *Tombstone no. 1, c. 1771, of Mathias Sørensen Møller.*

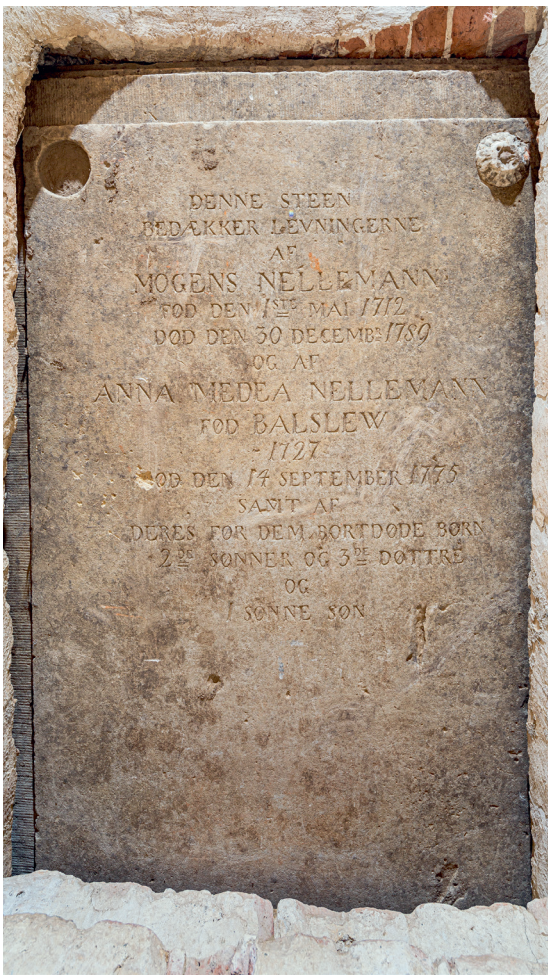

Fig. 53. Gravsten nr. 2, o. 1789, over Mogens Nellemann og Anna Medea Nellemann (s. 3184), set nedefra. Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *Tombstone no. 2, c. 1789, of Mogens Nellemann and Anna Medea Nellemann.*

Mindekrans 1933 over A. Larsen, sognepræst i Jelling-Hover 29. nov. 1902 - 30. september 1933, af forsølvede egeblade med sløjfe, med navnet samt teksten »Med Tak/ Beboerne i Hover Sogn«. Skænket af fru pastor Larsen 1937. I sognehuset, tidligere under pulpituret.[153]

Kirkegårdsmonument, o. 1863, over Anna Magrth Maria Qaede, f. Schmidt, ⋆8. juni 1819, †17. febr. 1863, samt hendes lille søn Hugo. Marmorplade med sortmalet, indhugget skriveskrift, 69 cm høj. I lapidarium sydvestligst på kirkegårdsudvidelsen.

†*Kirkegårdsmonumenter*. 1872 skulle alle gamle gravminder af træ erstattes af nye eller fjernes.[154]

KILDER OG HENVISNINGER

Nedenfor er anført en oversigt over trykte og utrykte kilder og litteratur anvendt i beskrivelsen af Hover Kirke. For en oversigt over arkivalier og litteratur samt forkortelser anvendt i Vejle Amt i almindelighed se også s. 56-62. Henvisninger til *Danmarks Kirker*, Kbh. 1933-, er angivet som *DK*, efterfulgt af betegnelsen for det pågældende amt; referencer inden for Vejle Amt har dog kun sideangivelse.

Arkivalier. *Det Kgl. Bibliotek.* Håndskriftsamlingen, Add. 345.

Det Kgl. Bygningsinspektorats arkiv. Hover Kirke.

Kirkens arkiv. Kirkeprotokol 1861-1942. – Kirkeprotokol 1942-2003. – Liber daticus 1946-1989.

Rigsarkivet, København (RAK). *Danske Kancelli*. 233 – B 184d. Seks års kirkeregnskaber 1614-20. – *Vejle Kirkeinspektionsarkiv* (C622). 16: Dokumenter 1468-1825.

Rigsarkivet, Viborg (RAV). *Ribe bispearkiv* (C4): 73. Tørrild Herred. Korrespondance 1780-1812. – 706. Kirke og præstegårdssyn 1803-05. – 707. Kirke og præstegårdssyn 1805-06. – 709. Kirke og præstegårdssyn 1811-15. – 710. Kirke og præstegårdssyn 1816-25. – 711. Kirke og præstegårdssyn 1826-32. – 759. Årlige indberetninger 1805-06. – 764. Årlige indberetninger 1815-19. – 765. Årlige indberetninger 1820-24. – 1388. Regnskaber for Jelling sysselprovstis kirker 1676-1686. – *Bjerre Hrd.s provsti:* C 35 A. Synsprotokol for kirker og præstegårde 1803-1818. – *Nørvang-Tørrild Hrds. Provsti:* C 38.3 Synsprotokol 1854-1890. – *Pastoratsarkiver:* CP 0455, pk. 34-40. Hover Kirke, Tørrild herred. – *Viborg Landstings Dombog:* 1625C.

Arkitekt Kuno Mielbys arkiv. Hover Kirke.

VejleMuseerne. VKH M 785: Teglovn ved Rugballegaard.

Vejle Stadsarkiv. Arkitekt Helge Andreassen (A6044). – Hover Sogns Menighedsråd (A9909).

Nationalmuseet (NM). *Håndskrifter.* Fr. Uldall, Om de danske Landsbykirker V, 274-78 (1889). – *Notesbøger.* Søren Abildgaard IV (1772-73). – *Indberetninger.* N. J. Termansen 1953 (krucifix), Egmont Lind 1954 (kalkmaleri), Egmont Lind 1955 (kalkmaleri), N. J. Termansen 1956 (krucifix), E. B. Rosing Holm 1966 (historisk inventar), Erik Skov 1991 (alterkalk og oblatæske), Kuno Mielby 1997 (murværk), K. Søndergaard Nielsen 1998 (loft og historisk inventar), Karin Vestergaard Kristiansen 2010 (loft og historisk inventar), Kirsten Trampedach 2010 (kalk og kalkmalerier), Karsten Larsen 2013 (loft og historisk inventar), Orla Hylleberg Eriksen 2014 (dendrokronologi), Orla Hylleberg Eriksen 2018 (dendrokronologi).

Tegninger og opmålinger. *NM*. Beliggenhedsplan med sognegård mm 1:200 og 1:1000, N. E. Steensens Tegnestue, Vejle 1990; arkitekt Lehn Petersens Tegnestue 2009: grundplan 1:50, længdesnit set

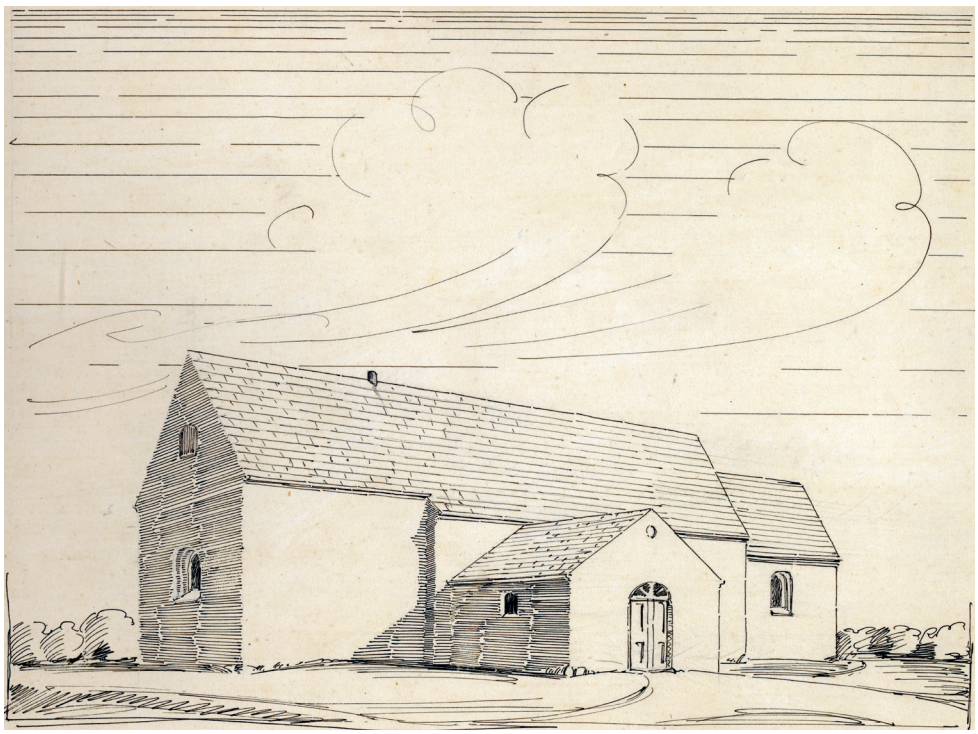

Fig. 54. Prospekt af kirken set fra sydvest. Tegnet af Niels Christof Hansen, beg. af 1900-tallet. I Vejle Stadsarkiv. – *Drawing of the church seen from the south west, beginning of 1900s.*

mod nord 1:50, tværsnit gennem skibet set md øst 1:50; diverse skitser med forslag til istandsættelse af dør mellem våbenhus og skib, diverse skitser til lysarmaturer.

Horsens Museum. Arkitekt Viggo Norns tegningsarkiv. 40A – 2.1: Ebbe C. Norn, maj 1955, opmåling, grundplan, længde- og tværsnit 1:100.

Vejle Stadsarkiv. Hover Sogns Menighedsråd (A9909). Arkitekt N. Christof Hansen, beg. af 1900-tallet (lb. nr. 100): Tegningsmappe med opmåling af grundplan, længdesnit mod syd og tværsnit mod vest, sydfacade, nordfacade, østfacade, vestfacade, samt restaureringsforslag: perspektiv, grundplan, længdesnit, tværsnit i skib set mod vest, tværsnit i tårn set mod vest, sydfacade, nordfacade, vestfacade, østfacade.

Litteratur. Søren Due, *Hover kirke, Vejle Provsti*, udateret folder om kirken. Laurids Lauridsen, *Skole og kirke i Hover sogn*, Vejle 1977.

Historisk indledning og bygningsbeskrivelse ved Jakob Kieffer-Olsen, inventar ved Ebbe Nyborg, Jakob Kieffer-Olsen og Kristian Lumholdt (orgler). Gravminder ved Jakob Kieffer-Olsen. Engelsk oversættelse ved James Manley. Korrektur ved Anne Frovin. Teknisk og grafisk tilrettelæggelse ved Mogens Vedsø. Redaktionen afsluttet april 2022.

[1] Om dateringen se s. 2533.

[2] *Repertorium diplomaticum regni danici mediævalis. Fortegnelse over Danmarks Riges Breve fra Middelalderen,* Kbh. 1894-1939, 2. rk., nr. 2846: 24. november 1470. Der var sandsynligvis tale om jord, der var givet af Laurids Jonsen Panter ved oprettelsen af klosteret i Vejle i begyndelsen af 1300-tallet (jf. s. 259). Lave Brocks farmor var Ida Laugesdatter Panter. Salget er sket før klosteret 1478 blev reformeret, se La Baronne de Wedell-Jarlsberg, *Une Page de l'Historie des Frères-Prêcheurs. La Province de Dacia*, Rome-Turnai 1899, 61.

[3] J. Heltoft, »Af Jelling Sogns Historie«, *Vejle Amts Årbog* 1922, 131-33.

[4] Peder Hansen Resen, *Atlas Danicus IV D, Ribe Stift,* udgivet af Susanne Lykke Nielsen i dansk oversættelse ved samme og Mette Molvig, Odense 1987, 138-39.

[5] J. Heltoft, »Tørrild Herred. En Herredsbeskrivelse og dens Forfatter«, *Vejle Amts Årbog* 1925, 3. *Det Kgl. Bibliotek*. Håndskriftsamlingen, Add. 345.

[6] *Heltoft 1922* (jf. note 3), 132. Det var ejerforholdet til gården, der var formålet for vidnet. Sagen synes løst i mindelighed, idet præsten fortsat modtog landgilden af gården, mens ejerskabet og herlighedsværdierne overgik til Lerbæk. Ingeborg Stangeberg havde formodentlig overdraget også herlighedsværdierne til præsten, ligesom hun havde overdraget dem til kirken for en

gård, hun gav til den, se ndf. P. Eliassen skrev 1912, at det omtalte sognevidne stammer fra 1555 og ikke 1535, se P. Eliassen, »En Præstehistorie fra Jelling«, *Vejle Amts Årbog* 1912, 183, hvilket for så vidt lyder rimeligere, idet det nok var noget tidligt at forlange en tilbageføring af en sjælegave i 1535. Det har ikke været muligt at finde ud af, hvor fejlen er opstået, men i Buchholtz' beskrivelse af Hover Sogn står 1535, som derfor er anført her.

[7] *Repertorium diplomaticum* (jf. note 2), 2. rk., nr. 2505, 8337; Marius Hansen, »Fra Hornstrup Kirke«, *Vejle Amts Årbog* 1917, 132-33. RAV. *Vejle Kirke-inspektionsarkiv* (C622). 16: Dokumenter 1468-1825.

[8] *Repertorium diplomaticum* (jf. note 2), 2. rk., nr. 9111, 9797, 9804, 9922, 12852. *Gamle Jyske Tingsvidner,* Kbh. 1881, 124. *Nye Samlinger til den Danske Historie, I-II,* Kbh. 1792-95, *I,* 385.

[9] RAV. *Vejle Kirke-inspektionsarkiv* (C622). 16: Dokumenter 1468-1825. Bemærk at alle dominikanerbrødre var præsteviede.

[10] *Fru Eline Gøyes Jordebog med tilhørende Brevuddrag*, Kbh. 1892, 390.

[11] *Det Kgl. Rettertings Domme og Rigens Forfølgninger fra Christian III's Tid*, I-II, Kbh. 1959-69, I, 670-71. En Severin (Søren) Jensen var 1508 præst i Vejle, se *Repertorium diplomaticum* (jf. note 2), 2. rk., nr. 11101.

[12] Skibet, se ovf. og s. 2699, samt Hornstrup, hvor sognepræsten i Vejle, Jens Ascersen, 1487 tog tingsvidne på Jelling Sysselting på en lovhævd på Hornstrup Kirkes gods, se s. 1991 og eksempelvis *Repertorium diplomaticum* (jf. note 2), 2. rk., nr. 6155.

[13] Af behandlingen af kirkegodset nedenfor fremgår det, at kirken 1620 ikke kun fik jordskyld i form af korn, men tillige i form af fodernød, oldensvin og gæsteri af en gård i Rugballe. Disse afgifter er en del af herlighedsværdierne og blev almindeligvis oppebåret af den, der havde patronatsretten til kirken. Dette antyder, at Hover Kirke i slutningen af middelalderen var underlagt et sognepatronat, og en sådan kirke kan i kilderne være blevet omtalt som 'selvejerkirke' eller som en af 'kongens frie kirker', se Jakob Kieffer-Olsen, *Kirke og kirkestruktur i middelalderens Danmark,* Odense 2018, 598-622.

Fig. 55. Skibets sydsides vestre romanske vindue (s. 3155) set fra våbenhusets loft. Foto Inger Marie Helgasdatter Mulvad 2021. – *The western Romanesque window in the southside of the nave seen from the loft of the porch.*

Fig. 56. Korets østvindue set fra øst (s. 3155). Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *The east window of the chancel seen from the east.*

[14] *Kronens Skøder paa afhændet og erhvervet jordegods i Danmark fra Reformationen til Nutiden,* I-IV, 1535-1765, Kbh. 1892-1955, III, 291.

[15] *Heltoft 1925* (jf. note 5), 2.

[16] NM. Hover Kirke. Jens Nellemann på Lerbæk var køber, v. Lüttichau på Grundet var sælger, 11-12. september 1795.

[17] RAV. Ribe bispearkiv (C4): 759. Årlige indberetninger 1805-06.

[18] *Kirkens arkiv.* Kirkeprotokol 1861-1942. *Due* udateret. *Lauridsen 1977,* 55.

[19] RAK. *Danske Kancelli*. 233 - B 184d. Seks års kirkeregnskaber 1614-1620.

[20] *Kronens Skøder* (jf. note 14), I, 291-92, 476.

[21] *Kronens Skøder* (jf. note 14), III, 291. Umiddelbart et det ikke forventeligt, at kirkens jordegods er blevet forøget efter kronens salg.

[22] *Lauridsen 1977,* 58.

[23] *Kirkens arkiv.* Kirkeprotokol 1861-1942. I regnskabsåret 1862-63 udgjorde lejeindtægten af kirkens jord en

Fig. 57-58. Korets nordvindue (s. 3155). 57. Set udefra. Foto Inger Marie Helgasdatter Mulvad 2021. 58. Set indefra. Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *The north window of the chancel. 57. Seen from the outside. 58. Seen from the inside.*

halv gang mere end tiendeindtægten, hhv. godt 81 og godt 54 rdl.

[24] *Vejle Stadsarkiv.* Hover Sogns Menighedsråd (A9909, lb. nr. 4). *Kirkens arkiv.* Kirkeprotokol 1942-2003. 2007 overvejede man at sælge de tilbageværende jordlodder for at betale for kirkens istandsættelse, se NM. Korrespondance. Ifølge kirkeværgen ejer kirken 2022 to jordlodder.

[25] *Lauridsen 1977,* 51.

[26] Henrik Pedersen, *De danske Landbrug,* Kbh. 1928, 129.

[27] http://www.statistikbanken.dk/KM5 – set 3. april 2020.

[28] *Lauridsen 1977,* 55. *Hover Kirkes arkiv.* Liber daticus 1946-1989.

[29] *Kancelliets Brevbøger vedrørende Danmarks indre Forhold 1551ff,* Kbh. 1885ff, 14. april 1636. *Kronens Skøder* (jf. note 14), I, 476. *Heltoft 1922* (jf. note 3), 133-34.

[30] *Kirkens arkiv.* Kirkeprotokol 1942-2003.

[31] *Kirkens arkiv.* Kirkeprotokol 1861-1942.

[32] *Lauridsen 1977,* 57. *Vejle Stadsarkiv.* Hover Sogns Menighedsråd (A9909, lb. nr. 4ff, lb. nr. 60.). Det første område var taget i brug 1937, se *Kirkens arkiv. Kirkeprotokol 1861-1942.*

[33] Parcellerne m. nr. 1m og 1n af Lerbæk liggende nord og vest for kirken blev 1907 overført fra Lerbæk til Karen og Georgs Sass' legat (overførslen dog først trådt i kraft 1949) med en bestyrelse bestående af godsejeren på Lerbæk, sognepræsten og et medlem af menighedsrådet. Dele af området blev 1936 solgt til kirken, og resten frededes 1954. *Vejle Stadsarkiv.* Hover Sogns Menighedsråd (A9909, lb. nr. 60, lb. nr. 86).

[34] RAV. *Nørvang-Tørrild Hrds. Provsti:* C 38.3 Synsprotokol 1854-1890. *Kirkens arkiv. Kirkeprotokol 1861-1942.*

[35] Fløjene i sidstnævnte var aftaget ved besøg januar 2018.

[36] RAV. *Ribe bispearkiv* (C4): 709. Kirke og præstegårdssyn 1811-15.

[37] RAV. *Pastoratsarkiver:* CP 0455, pk. 34-40. Hover Kirke, Tørrild herred.

[38] RAV. *Nørvang-Tørrild Hrds. Provsti:* C 38.3 Synsprotokol 1854-1890. *Kirkens arkiv.* Kirkeprotokol 1861-1942. *Kirkens arkiv.* Kirkeprotokol 1942-2003.

[39] *Det Kgl. Bygningsinspektorats arkiv.* Hover Kirke.

[40] NM. Korrespondance. *Det Kgl. Bygningsinspektorats arkiv.* Hover Kirke.

[41] 1874 solgtes jord til et sprøjtehus, *Kirkens arkiv. Kirkeprotokol 1861-1942.*

[42] Over pyramidetaget sidder en kugle, der 1850 blev opsamlet af proprietær Frederik Antoft Søltoft på Lerbæk under bombardementet af den hollandske kirke i Frederiksstad, *Lauridsen 1977,* 52. *Vejle Amts Folkeblad* 23. september 1950. *Kirkens arkiv.* Kirkeprotokol 1861-1942.

Fig. 59-62. Skibets nordvinduer (s. 3155). 59. Østre set udefra. Foto Inger Marie Helgasdatter Mulvad 2021. 60. Østre set indefra. Foto Arnold Mikkelsen 2020. 61. Vestre set udefra. Foto Inger Marie Helgasdatter Mulvad 2021. 62. Vestre set indefra. Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *The north windows of the nave. 59. The eastern seen from the outside. 60. The eastern seen from the inside. 61. The western seen from the outside. 62. The western seen from the inside.*

[43] *Heltoft 1925* (jf. note 5), 2.
[44] RAV. *Ribe bispearkiv* (C4): 706. Kirke og præstegårdssyn 1803-05. RAV. *Ribe bispearkiv* (C4): 707. Kirke og præstegårdssyn 1805-06. *Kirkens arkiv.* Kirkeprotokol 1861-1942. Materialer fra det gamle klokkehus indbragte 1866 godt 45 rdl.
[45] *Kirkens arkiv.* Kirkeprotokol 1942-2003. *Vejle Stadsarkiv.* Hover Sogns Menighedsråd (A9909 lb. nr. 3). Ombygningen blev foretaget af murermester Oxfeldt. Kirken må også tidligere have haft et vist ansvar for dette hus, for 1907 skulle det vest for kirken beliggende hus repareres på murværket, se *Kirkens arkiv.* Kirkeprotokol 1861-1942.
[46] NM. Korrespondance.
[47] *Det Kgl. Bygningsinspektorats arkiv.* Hover Kirke. *Vejle Stadsarkiv.* Hover Sogns Menighedsråd (A9909 lb.nr. 56). Tegnet af Gunnar Søgaard og Erling Hansen.
[48] *Vejle Stadsarkiv.* Hover Sogns Menighedsråd (A9909 lb. nr. 6, lb.nr. 56, lb. nr. 86). *Kirkens arkiv.* Kirkeprotokol 1942-2003.
[49] *Vejle Stadsarkiv.* Hover Sogns Menighedsråd (A9909 lb. nr. 85-87).
[50] Hans de Hofman, *Samlinger af publique og private Stiftelser, Fundationer og Gavebreve,* I-X, Kbh. 1755-65, IV, 751-52. Christine Lind Christensen, Fragmenter af Lerbæks historie, *Vejle Amts Årbog* 1987, 103-09.
[51] Korets højde til gesimsen er 5,00 m og skibets 5,59 m.
[52] Undersøgelser lige over og under terræn viser, at det eller de nederste skifter af frådstensmurværket er rykket 10-20 cm frem i forhold til murforløbet. Terrænet ligger op til ca. 50 cm over sylden. Se *Det Kgl. Bygningsinspektorats arkiv.* Hover Kirke.
[53] F. Uldall betegnede 1889 nordsidens vinduer som havende en noget uregelmæssig form.
[54] Lysåbningen måler udvendigt 81×65 cm og indvendigt 85×47 cm. Muren er 104 cm tyk, blændingerne er hhv. 52 og 30 (udv.) cm dybe, og tilmuringen udgør dermed ca. 22 cm. Den er udført i sten af normalformat og udgør dermed omtrent bredden af to af disse

Fig. 63. Krypterne under koret, set fra øst (s. 3157). Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *The crypts beneath the chancel, seen from the east.*

Fig. 64. Kirkens indre set mod øst. Foto NM, efter 1919, antageligt 1930-50. – *Church interior looking east*.

sten. Sålbænken er lavet af arkitekt Kuno Mielby. *Arkitekt Kuno Mielbys arkiv.* Hover Kirke.

[55] Sålbænken er sekundær, og vinduet kan have været op til 10-15 cm højere.

[56] RAV. *Nørvang-Tørrild Hrds. Provsti:* C 38.3 Synsprotokol 1854-1890. Uldall beskrev det som afsluttet af en rundbue og lukket i flugt med facaden, se NM. Uldall 1889.

[57] Skibets vestre vindue har 12-13 cm's smig på ca. 53 cm fra væg til karm i begge sider, hvilket må være valget, da vinduet blev brudt. Skibets østre vindue har et smig på ca. 12 cm i øst og 30 cm i vest, karmen sidder ca. 49 cm fra væggen. Korets vindue har et smig på 22 cm i øst og 17 cm i vest med karmen 49 cm fra væggen. Til sammenligning har korets østvindue indvendige smige i både nord og syd på 27 cm med 52 cm fra væg til tilmuring.

[58] Lige øst for Rugballegård, et par km vestsydvest for kirken, er der fundet en teglovn, hvor der er brændt munkesten af størrelsen 28×13×8,5 cm. VejleMuseerne.VKH M 785.

[59] NM. Uldall 1889.

[60] Denne lem skulle 1857 males. RAV. *Nørvang-Tørrild Hrds. Provsti:* C 38.3 Synsprotokol 1854-1890.

[61] RAK. *Danske Kancelli*. 233 - B 184d. Seks års kirkeregnskaber 1614-1620. Lemmen kan have givet adgang til lofterne, men kan også have fungeret som glamhul.

[62] *Heltoft 1925* (jf. note 5), 2. *Den danske Atlas,* I-VII, Kbh. 1763-81,V, 2, 987. Der er ingen spor i tagværket fra et spir.

[63] RAV. *Ribe bispearkiv* (C4): 73. Tørrild Herred. Korrespondance 1780-1812.

[64] NM. Uldall 1889. *Kirkens arkiv.* Kirkeprotokol 1942-2003.

Fig. 65. Den nuværende adgangsvej til krypterne går gennem en rundbuet åbning, der her er under restaurering, set fra øst (s. 3158). Foto Kuno Mielby 2013. – *The present access to the crypts goes through a round-arched opening, seen here from the east during restoration.*

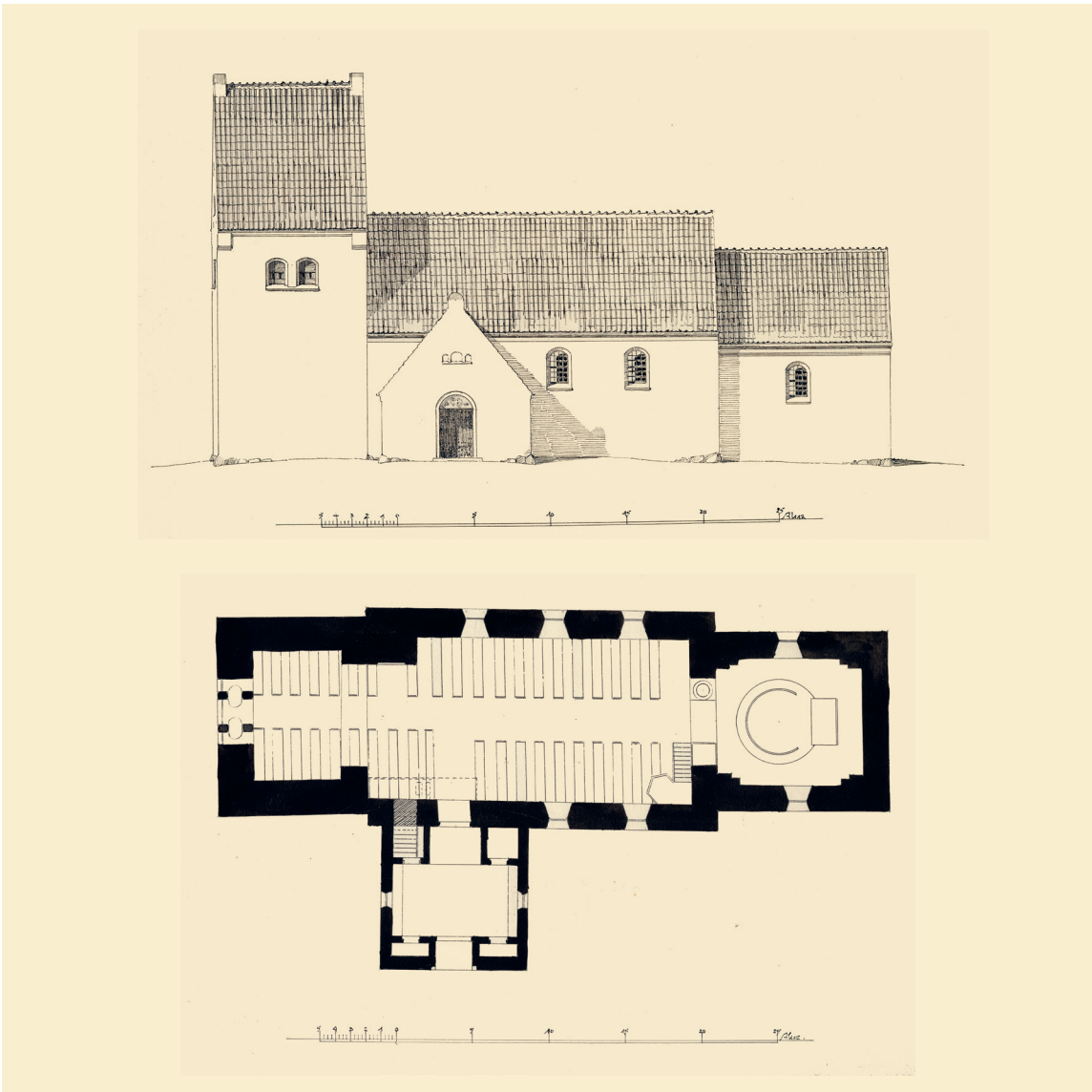

Fig. 66a-b. Restaureringsforslag (s. 3160). 1:300. a. Opstalt af sydfacade. b. Plan. Tegnet af Niels Christof Hansen, beg. af 1900-tallet. I Vejle Stadsarkiv. – *Restoration proposals, beginning of 1900s. a. Elevation of south facade. b. Ground plan.*

[65] Koret måler 208×147 cm i facaden, skibets østre 253×165 cm og det vestre 253×163 cm.
[66] *Lauridsen 1977,* 54. NM. Korrespondance.
[67] Stenstørrelsen 27-28×13-14×8 cm.
[68] RAK. *Danske Kancelli.* 233 - B 184d. Seks års kirkeregnskaber 1614-1620. RAV. *Ribe bispearkiv* (C4): 707. Kirke og præstegårdssyn 1805-06.
[69] RAV. *Ribe bispearkiv* (C4): 73. Tørrild Herred. Korrespondance 1780-1812. RAV. *Ribe bispearkiv* (C4): 764. Årlige indberetninger 1815-19. RAV. *Ribe bispearkiv* (C4): 710. Kirke og præstegårdssyn 1816-25.
[70] *Lauridsen 1977*, 55.
[71] *Vejle Stadsarkiv.* Hover Sogns Menighedsråd (A9909, lb. nr. 5).
[72] RAV. *Pastoratsarkiver:* CP 0455, pk. 34-40. Hover Kirke, Tørrild herred. Det år gav en lem i kirkegulvet stadig adgang.
[73] NM. Indb. ved Kuno Mielby 1997.
[74] *Rigsarkivet, København (*RAK). *Danske Kancelli.* 233 – B 184d. Seks års kirkeregnskaber 1614-1620. Niels Jørgen Poulsen, »Jyske kirker på Christian IV.s tid«, *Nationalmuseets Arbejdsmark* 1980, 62.

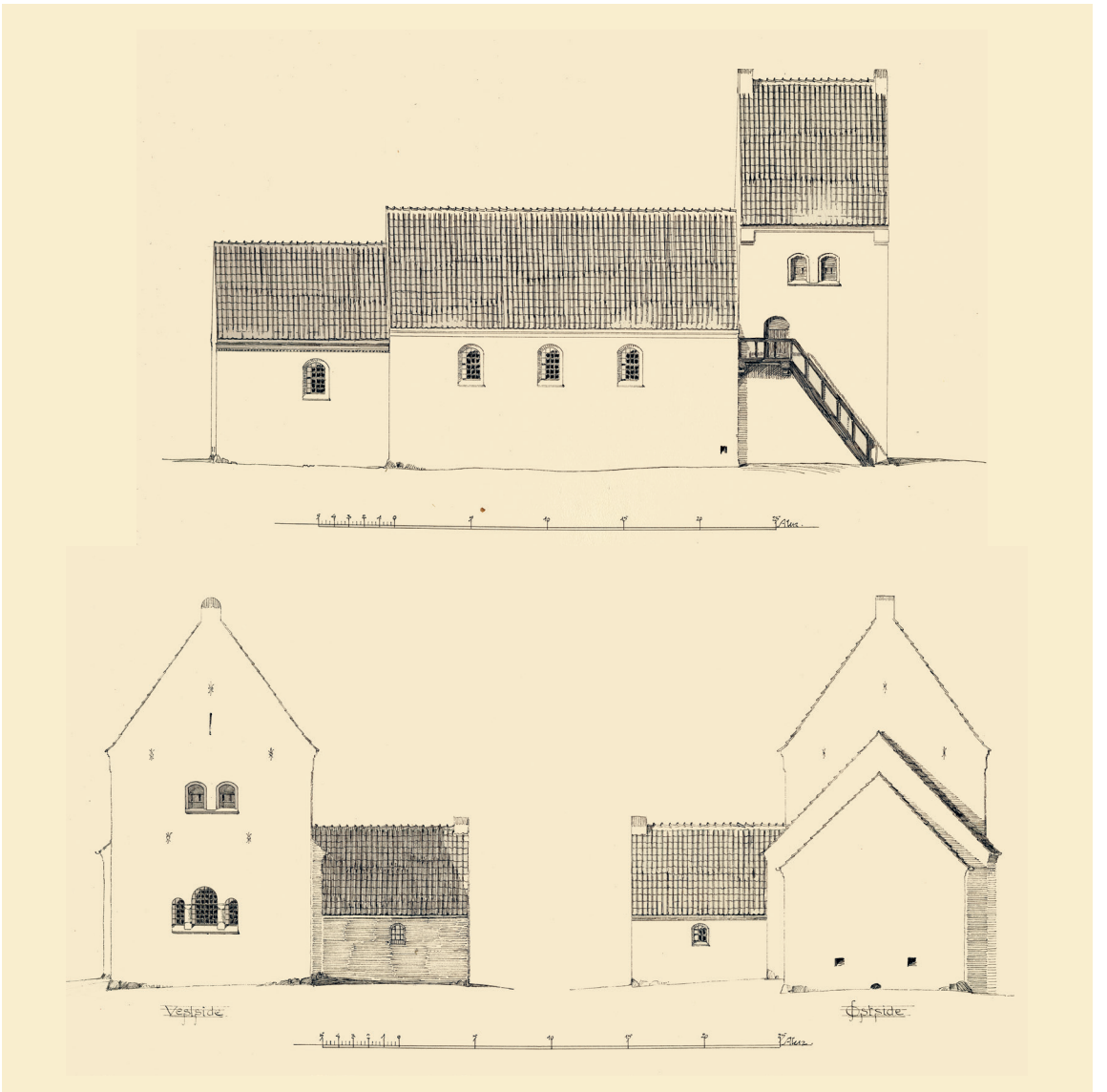

Fig. 66c-e. Restaureringsforslag (s. 3160). 1:300. c. Opstalt af nordfacade. d. Opstalt af vestfacade. e. Opstalt af østfacade. Tegnet af Niels Christof Hansen, beg. af 1900-tallet. I Vejle Stadsarkiv. – *Restoration proposals, beginning of 1900s. c. Elevation of north facade. d. Elevation of west facade. e. Elevation of east facade.*

[75] RAV. *Ribe bispearkiv* (C4): 1388. Regnskaber for Jelling sysselprovstis kirker 1676-1686. Regnskabet rummer 836 dl., der angiveligt er anvendt til kirkens reparation. Beløbets størrelse antyder, at det også må have omfattet byggeriet af kapellet. Sammenlign s. 2640 og Niels Jørgen Poulsen, »Jyske kirker på Christian IV.s tid«, *Nationalmuseets Arbejdsmark* 1980, med 50-60 år ældre regnskabstal fra 1614-20 fra byggeriet af en vestforlængelse på Sønder Omme Kirke.

[76] 1913-14 fastsattes det årlige beløb, som menighedsrådet skulle afgive til kirkeejerne for vedligehold af kirkebygningen. Det bestod af tre dele: årlig vedligehold 3280 kr., større reparationer: 2000 kr. og hovedreparation: 932,60 kr. I alt: 6212,60 kr. *Vejle Stadsarkiv.* Hover Sogns Menighedsråd (A9909, lb. nr. 3).

[77] *Kancelliets Brevbøger* (jf. note 29), 6. juli 1591.

[78] RAV. *Ribe bispearkiv* (C4): 1388. Regnskaber for Jelling sysselprovstis kirker 1676-1686. De 836 daler må også have omfattet en betaling på 20 daler for begravelser af Johan Lihme og Anders Ibsen Skott, der begge

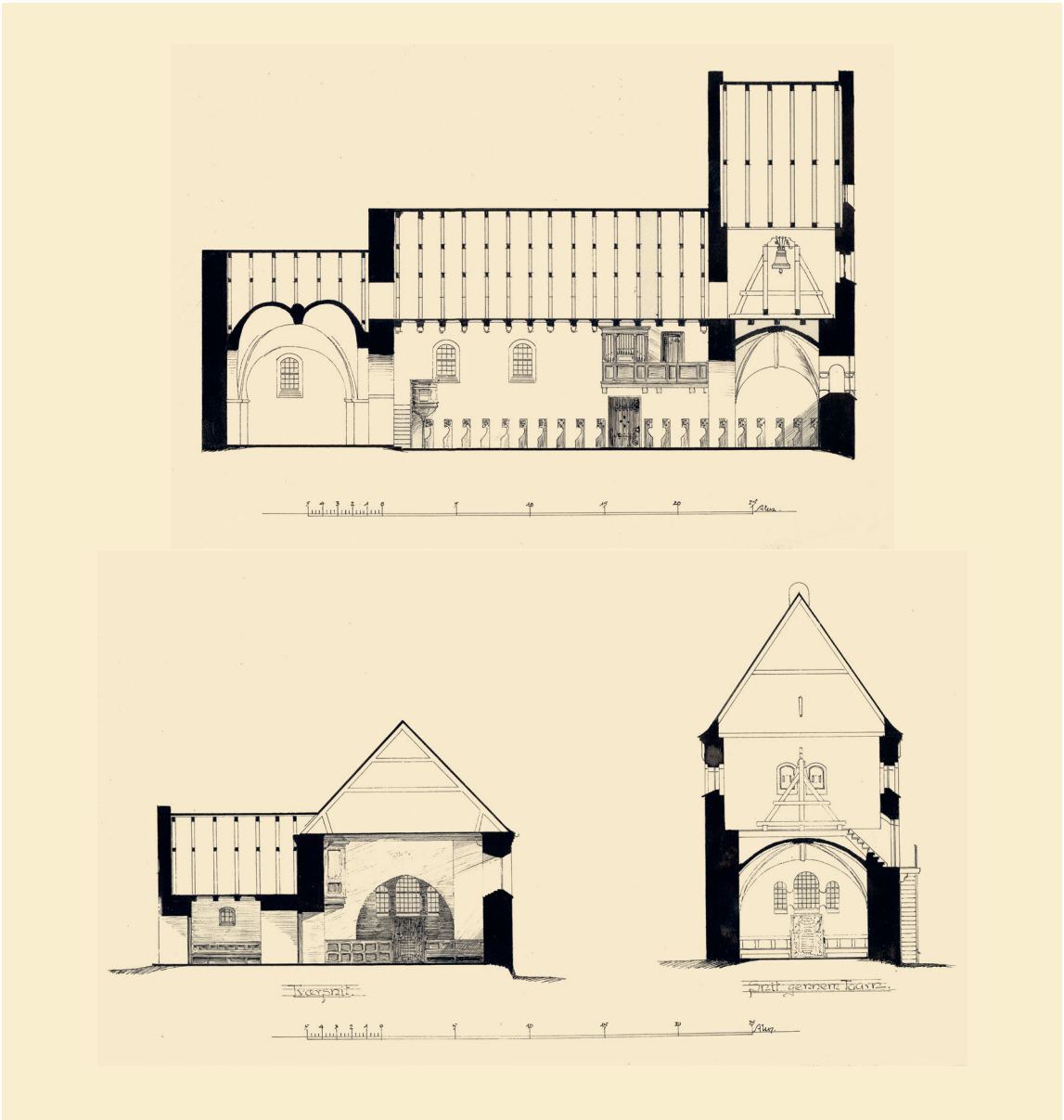

Fig. 66f-h. Restaureringsforslag (s. 3160). 1:300. f. Længdesnit set mod syd. g. Tværsnit af skib set mod vest. h. Tværsnit af tårn set mod vest. Tegnet af Niels Christof Hansen, beg. af 1900-tallet. I Vejle Stadsarkiv. – *Restoration proposals, beginning of 1900s. f. Longitudinal section looking south. g. Cross-section of nave looking west. h. Cross-section of tower looking west.*

døde på Lerbæk og gravlagdes i kirken (antagelig 20 daler for hver). Familien Nissen ydede i 1670'erne ofte hjælp til kirken.

[79] RAV. *Ribe bispearkiv* (C4): 706. Kirke og præstegårdssyn 1803-05.

[80] *Lauridsen 1977,* 53. NM. Uldall 1889.

[81] *Lauridsen 1977,* 54-55.

[82] *Vejle Stadsarkiv.* Hover Sogns Menighedsråd (A9909, lb. nr. 100). Forslaget er udateret, men det kunne stamme fra årene efter 1913, hvor et interessentselskab af sognets beboere overtog kirken fra tiendeejerne (jf. s. 3150).

[83] RAV. *Ribe bispearkiv* (C4): 710. Kirke og præstegårdssyn 1816-25.

[84] RAV. *Nørvang-Tørrild Hrds. Provsti:* C 38.3 Synsprotokol 1854-1890.

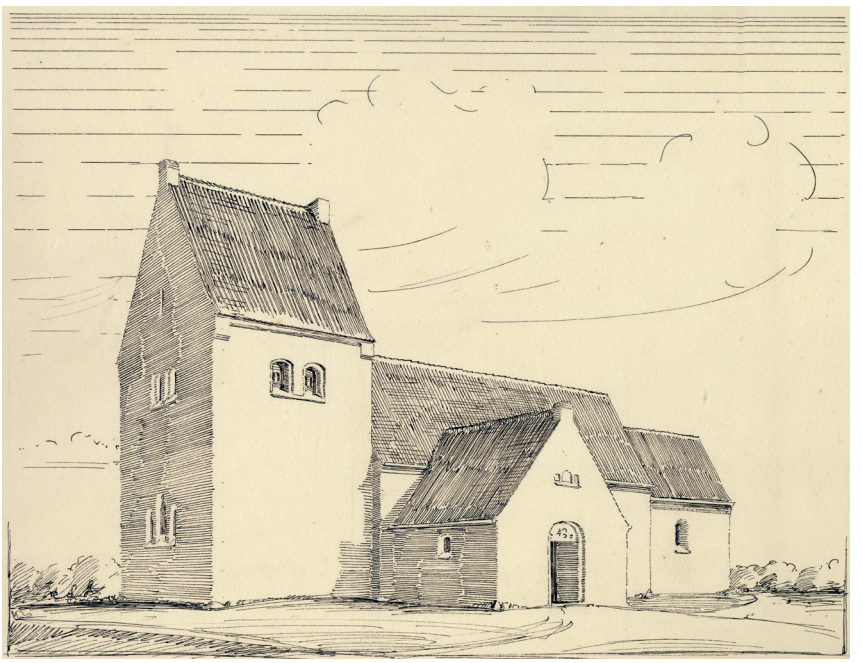

Fig. 66i. Restaureringsforslag (s. 3160), set fra sydvest. Tegnet af Niels Christof Hansen, beg. af 1900-tallet. I Vejle Stadsarkiv. – *Restoration proposal seen from the south west, beginning of 1900s.*

[85] *Lauridsen 1977,* 54.
[86] *Lauridsen 1977,* 56. *Det Kgl. Bygningsinspektorats arkiv.* Hover Kirke.
[87] RAV. *Nørvang-Tørrild Hrds. Provsti:* C 38.3 Synsprotokol 1854-1890. *Lauridsen 1977, 54.*
[88] RAV. *Ribe bispearkiv* (C4): *759.* Årlige indberetninger 1805-06. RAV. *Bjerre Hrd.s provsti:* C 35 A. Synsprotokol for kirker og præstegårde 1803-1818. Forøgelsen må være foretaget inden for de middelalderlige false.
[89] RAV. *Ribe bispearkiv* (C4): 711. Kirke og præstegårdssyn 1826-32.
[90] Otto Norn, »Abstrakt loft i romansk kirke«, kronik i *Jyllandsposten 26. november 1955.*
[91] Der er seks spærfag over koret og et syvende over østgavlen, 14 fag i skibet samt et over triumfgavlen, fire fag over tårnet og et femte over vestgavlen og fem fag over våbenhuset. Angående tagværkstyper se Per Kristian Madsen, »Middelalderlige kirketagværker i Sydvest- og Sønderjylland – eksempler på alder og typer«, *Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie* 2003, 2007, 40-41. *Kirkens arkiv.* Kirkeprotokol 1861-1942.
[92] Orla Hylleberg Eriksen, NNU rapportblad nr. 78, 2014. Orla Hylleberg Eriksen, NNU rapportblad nr. 58, 2018. De fire prøver er to og to vurderet til at passe med en datering på hhv. o. 1420 og o. 1410-15. Det må betyde, at de stammer fra samme tagværkskonstruktion eller -reparation. Alle prøver er ifølge prøvetagerne taget gennem splintved, men ved den dendrokronologiske undersøgelse indeholdt kun en af prøverne fra 2014 (61201019) splintved – in casu to årringe.
[93] *Lauridsen 1977,* 55. NM. Korrespondance.
[94] RAK. *Danske Kancelli.* 233 – B 184d. Seks års kirkeregnskaber 1614-1620.
[95] *Heltoft 1925* (jf. note 5), 2. *Kirkens arkiv.* Kirkeprotokol 1861-1942.
[96] *Det Kgl. Bygningsinspektorats arkiv.* Hover Kirke. Arkitekt Jens Malling Pedersen, Vejle, og ingeniør Oluf Jørgensen, Horsens.
[97] *Kirkens arkiv.* Kirkeprotokol 1861-1942. *Kirkens arkiv.* Kirkeprotokol 1942-2003.
[98] *Due udateret.*
[99] RAV. *Ribe bispearkiv* (C4): 1388. Regnskaber for Jelling sysselprovstis kirker 1676-1686.
[100] RAV. *Ribe bispearkiv* (C4): 765. Årlige indberetninger 1820-24. RAV. *Pastoratsarkiver:* CP 0455, pk. 34-40. Hover Kirke, Tørrild herred. RAV. *Nørvang-Tørrild Hrds. Provsti:* C 38.3 Synsprotokol 1854-1890.
[101] NM. Søren Abildgaard IV, 1772-73, 7.
[102] *Lauridsen 1977,* 53 citerer Søren Abildgaards dagbog om våbenerne på altertavlen, men det er kun det første punktum, der skyldes Abildgaard, se NM. Søren Abildgaard IV, 1772-73 7. For Lauridsen må der være sket en sammenblanding af to kilder, den anden er desværre

Fig. 67. Læderfutteral, o. 1800, anvendt til sygesæt (s. 3171). Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *Leather case, c. 1800, used for Communion set for the sick.*

ukendt. Den anden kilde har oplyst, at den ovenfor nævnte reparation fandt sted, og Lauridsen lader den også referere til en begivenhed, der indtraf 1864, så den må derfor være senere end dette år. E. Rosing Holms vurdering var 1966, at der var foretaget to nyere stafferinger af altertavlen, hvoraf den ene sandsynligvis var fra 1874, se NM. Indb. ved E. Rosing Holm 1966.

[103] Chr. A. Bøje, *Danske Guld og Sølv Smedemærker før 1870*, 2, *Købstæderne*. Revideret og udvidet udgave redigeret af Sven Fritz og Finn Grandt-Nielsen, Kbh. 1982, nr. 6491.

[104] RAV. *Ribe bispearkiv* (C4): 1388. Regnskaber for Jelling sysselprovstis kirker 1676-1686. I kirkens protokol fra 1942 er anført en kalk med oplysningen 'På den ene side står Erik Brockenhus med våbenskjold og årstal 1652 (1699). Midt på foden under bægeret bogstaverne H. E. S.V. S. J.' Der må imidlertid være tale om ovennævnte kalk nr. 1 fra 1699, se *Kirkens arkiv.* Kirkeprotokol 1942-2003.

[105] *Bøje 1982* (jf. note 103), nr. 6382.

[106] Magdalene Nissen på Lerbæk var født Boysen.

[107] *Bøje 1982* (jf. note 103), nr. 6495. *Lauridsen 1977, 53. Vejle Amts Folkeblad* 23. september 1950. Peder Thøgersen de Lasson og hustru Anne Lasson f. Lassen, Rødslet nord for Ålborg.

[108] *Bøje 1982* (jf. note 103), nr. 6495. RAV. *Pastoratsarkiver:* CP 0455, pk. 34-40. Hover Kirke, Tørrild herred, der læste giverens initialer som »PTBL«.

[109] *Kirkens arkiv.* Kirkeprotokol 1942-2003. RAV. *Nørvang-Tørrild Hrds. Provsti:* C 38.3 Synsprotokol 1854-1890.

[110] Istandsat 1956. NM. Indb. ved N. J. Termansen 1956.

[111] RAV. *Bjerre Hrd.s provsti:* C 35 A. Synsprotokol for kirker og præstegårde 1803-1818.

[112] Ifølge foto på NM.

[113] Formodentligt anskaffet 1890, alternativt 1858, begge af rødt fløjl, se også ndf. RAV. *Nørvang-Tørrild Hrds. Provsti:* C 38.3 Synsprotokol 1854-1890. *Kirkens arkiv.* Kirkeprotokol 1861-1942.

[114] *Vejle Stadsarkiv.* Hover Sogns Menighedsråd (A9909, lb. nr. 5). *Kirkens arkiv.* Kirkeprotokol 1942-2003.

[115] *Lauridsen 1977,* 54. *Kirkens arkiv.* Kirkeprotokol 1942-2003.

[116] M. Mackeprang, *Danmarks middelalderlige Døbefonte,* 1941, 54 ff., 343-45.

[117] Lise Gotfredsen og Hans Jørgen Frederiksen, *Troens billeder. Romansk kunst i Danmark,* Gjellerup 1988, 342.

[118] *Vejle Stadsarkiv.* Hover Sogns Menighedsråd (A9909, lb. nr. 5). *Lauridsen 1977,* 54.

[119] *Heltoft 1925* (jf. note 5), 3. RAV. *Pastoratsarkiver:* CP 0455, pk. 34-40. Hover Kirke, Tørrild herred.

[120] Snarere end et relikvie, jf. krucifikset i Sneslev på Sjælland. Ebbe Nyborg, »Kreuz und Kreuzaltarretabel in dänischen Pfarrkirchen des 12. und 13. Jahrhunderts. Zur Genese der Ring- und Arkadenkreuze«, *Entstehung und Frühgeschichte des Flügelalterschreins,* udg. Hartmut Krohm m.fl., Berlin 2001, 33-34.

[121] Hullet måler 5,3×3,7 cm og er 1,4 cm dybt.

[122] *Vejle Stadsarkiv.* Hover Sogns Menighedsråd (A9909, lb. nr. 4). Det placeres på den plads, der var blevet ledig, da præsterækketavlen flyttedes. Det kan muligvis i et par år have hængt på den nordre del af triumfvæggen. 1956 hang det ifølge foto i NM på skibets nordvæg.

[123] *Lauridsen 1977,* 54.

[124] RAV. *Viborg Landstings Dombog:* 1625C f. 312.

[125] *Lauridsen 1977,* 54. *Kirkens arkiv.* Kirkeprotokol 1861-1942.

[126] RAV. *Pastoratsarkiver:* CP 0455, pk. 34-40. Hover

Fig. 68. Stempel, på kalk, tilhørende Peter Erichsen i Fredericia (s. 3168). Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *Stamp, on chalice, of Peter Erichsen in Fredericia.*

Fig. 69-70. 69. Stempel på kalk, tilhørende Peder Nielsen Satterup i Fredericia (s. 3168). 70. Ukendt stempel MT på oblatæske nr. 1 (s. 3169, jf. fig. 36). Foto Arnold Mikkelsen 2018.– 69. *Stamp, on chalice, of Peder Nielsen Satterup in Fredericia*. 70. *Unknown stamp MT on wafer box no. 1 (cf. fig. 36).*

Kirke, Tørrild herred. RAV. *Ribe bispearkiv* (C4): 765. Årlige indberetninger 1820-24.
[127] RAV. *Nørvang-Tørrild Hrds. Provsti:* C 38.3 Synsprotokol 1854-1890. *Kirkens arkiv.* Kirkeprotokol 1861-1942.
[128] *Lauridsen 1977,* 54.
[129] NM. Søren Abildgaard IV, 1772-73, 7. Længere nede i kirken sås tillige våbner for slægterne Munk, et våben med skrå bjælker, Friis (Skaktavle) og Gyldenstjerne.
[130] *Kancelliets Brevbøger* (jf. note 29), 23. maj 1609.
[131] *Heltoft 1925* (jf. note 5), 3.
[132] Muligvis fra firmaet Th. Frobenius & Co.
[133] Den Danske Orgelregistrant.
[134] RAV. *Pastoratsarkiver:* CP 0455, pk. 34-40. Hover Kirke, Tørrild herred. RAV. *Nørvang-Tørrild Hrds. Provsti:* C 38.3 Synsprotokol 1854-1890. *Kirkens arkiv.* Kirkeprotokol 1861-1942.
[135] *Vejle Stadsarkiv.* Hover Sogns Menighedsråd (A9909, lb. nr. 5).
[136] Første præst på den anden tavle begyndte sit virke 1894. Den ses imidlertid ikke på de to billeder, fig. 20 og 64, men omtales 1942, se *Kirkens arkiv.* Kirkeprotokol 1942-2003.
[137] *Vejle Stadsarkiv.* Hover Sogns Menighedsråd (A9909, lb. nr. 4). *Kirkens arkiv.* Kirkeprotokol 1942-2003.
[138] *Heltoft 1925* (jf. note 5) 3.
[139] *Heltoft 1925* (jf. note 5) 3
[140] En af de efterfølgende var stadig i kirkens eje 2013, men blev da kasseret. Oplyst 2022 af kirkeværgen.
[141] *Lauridsen 1977*, 57. Fig. 64, der stammer fra NM, er det samme som Vejle Stadsarkiv B 57676, hvor det dateres til 1930-50, o. 1940.
[142] *Vejle Stadsarkiv.* Hover Sogns Menighedsråd (A9909, lb. nr. 100).
[143] RAK. *Danske Kancelli*. 233 - B 184d. Seks års kirkeregnskaber 1614-1620. RAV. *Ribe bispearkiv* (C4): 1388. Regnskaber for Jelling sysselprovstis kirker 1676-1686. *Kirkens arkiv.* Kirkeprotokol 1942-2003.
[144] *Lauridsen 1977,* 53.
[145] *Det Kgl. Bygningsinspektorats arkiv.* Hover Kirke. *Vejle Stadsarkiv.* Hover Sogns Menighedsråd (A9909, lb. nr. 61).
[146] RAK. *Rentekammeret*. Regnskaber ældre end 1559. 1528-29. Fortegnelse over indkrævede klokker (reg. 108a).
[147] RAK. *Danske Kancelli*. 233 - B 184d. Seks års kir-

Fig. 71. Kristi Dåb, Bertel Thorvaldsen (s. 3182). Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *Baptism of Christ, by Bertel Thorvaldsen.*

keregnskaber 1614-1620. Kirken har antageligt haft en nu ukendt klokke 1619-1730.
[148] Gert Hvid, »Den gamle gravsten«, *Arkivnyt Medlemsblad for Grejsdals Lokalhistoriske Arkiv*, juni 2012, 3.
[149] *Vejle Amts Folkeblad* 23. september 1950.
[150] Erich Pontoppidan og Hans de Hofman, *Den danske Atlas,* I-VII, Kbh. 1763-81, V, 987. Hans de Hofman, *Samlinger af publique og private Stiftelser, Fundationer og Gavebreve,* I-X, Kbh. 1755-65, IV, 748.
[151] *Lauridsen 1977,* 52.
[152] Erich Pontoppidan og Hans de Hofman, *Den danske Atlas,* I-VII, Kbh. 1763-81, V, 987. Hans de Hofman, *Samlinger af publique og private Stiftelser, Fundationer og Gavebreve,* I-X, Kbh. 1755-65, IV, 748. *Heltoft 1925* (jf. note 5), 3.
[153] *Vejle Stadsarkiv.* Hover Sogns Menighedsråd (A9909, lb. nr. 4).
[154] RAV. *Nørvang-Tørrild Hrds. Provsti:* C 38.3 Synsprotokol 1854-1890. *Kirkens arkiv.* Kirkeprotokol 1861-1942.

HOVER CHURCH

Building. The church is a Late Romanesque building without footing from c. 1250. It is built in calcareous tufa, but the westernmost 6.6 m or so of the north wall of the nave is in brick. A later cut-down west tower was added in the Late Middle Ages and a porch in the south after the Reformation. None of the original windows is in use, but four can be seen in the facade. The east window of the chancel stands as recesses, while its northern and eastern one in the north side of the nave are partially preserved as parts of the present ones. Finally, there is a bricked-up one in the south side of the nave above the porch ceiling. The original south door is much altered, while the north door has been removed by a later rebuilding.

After the Reformation two crypts were installed beneath the chancel, which in 1614 were given vaulting. A funeral chapel placed outside the western part of the north side of the nave was built in 1676 and demolished in 1850-51. In 1954-55 the ceiling of the nave was decorated non-figuratively by the artist Mogens Jørgensen, who was later responsible for a new colouring of the altarpiece and pulpit.

Wall paintings. On the chancel arch wall parts of an apostle frieze from c. 1250-75, which thus may be original, were uncovered in 1955.

Furnishings. The oldest furnishing items of the church consist of the Romanesque font and a chancel arch crucifix from c. 1250-75, the latter of which may be the church's original one. The altarpiece from c. 1600 was donated by Kjeld Johansen Brockenhuus and Edel Jostdatter Ulfeldt of Lerbæk. The pulpit from 1684 is furnished with the arms of Nikolaj Nissen and Magdalena Nissen of Lerbæk and made by Niels Mikkelsen in Kolding. An altar crucifix from c. 1700 was made after a Late Gothic model, and a chandelier is from the 1700s. The bell from 1730 was donated by Peder Thøgersen Lasson, Rugballegård, and cast by Casper Kønig in Viborg.

A wafer box was donated in 1685 by Lieutenant Bendix Boysen. The chalice and another wafer box were donated in 1699 by Major-General Hermann Friedrich von Boyneburg '*genannt* von Holstein' and Judith Augusta Marschalck, and they were supplied by Peter Erichsen in Fredericia. The paten from c. 1750 was donated by Rasmus Stæhr and Johanne Bernhammer.

Sepulchral monuments. Of older sepulchral monuments in the church a tombstone, c. 1771, is preserved in the porch, commemorating Mathias Sørensen Møller and Anna Rasmusdatter Wind from Holms Mølle, and a tombstone, c. 1789, commemorating the owners of Lerbæk, Mogens Nellemann, his wife Anna Medea Nellemann and five deceased children and a grandson, lie in the chancel and cover the descent to the underlying crypts. These crypts, like the chapel, once belonged to the Nissen family at Lerbæk and Rugballegård.